

Högskolan Kristianstad
291 88 Kristianstad
044-20 30 00
www.hkr.se

EXAMENSARBETE

Hösten 2013

Lärarytbildningen

”Skolämnet samhällskunskap kan inte göra mer”

Om jämställdhetsfrågan – ett ämnesdidaktiskt problem i den senmoderna samhällskunskapsundervisningen?

Författare

Sebastian Håkansson

Handledare

Peter Gustavsson

Examinator

Maria Bäcke

www.hkr.se

Tack till..

Peter Gustavsson för gott samarbete och handledarskap, Vanja Losic för inspiration, respondenterna Carl, Pär och Lars för er medverkan, och Peter Ericsson för värdefulla synpunkter och idéer.

”Skolämnet samhällskunskap kan inte göra mer”

Om jämställdhetsfrågan – ett ämnesdidaktiskt problem i den senmoderna samhällskunskapsundervisningen?

Abstract

Studien gör avstamp i sociologisk och utbildningsvetenskaplig forskning kring skolans och kunskapens förändrade form och funktion i vår senmoderna samtid. Med bakgrund av denna hävdar jag att den Svenska skolan avseende dess arbete med klassiskt värdepedagogiska frågor som till exempel jämställdhet mellan kvinnor och män idag står inför en ny typ av utmaning och eventuell ämnesdidaktisk problematik. Syftet med studien var mer precist att undersöka och analysera hur undervisande gymnasielärare i Samhällskunskap rent ämnesdidaktiskt hanterar och förhåller sig till implementeringen av jämställdhetsperspektivet i sin undervisning. Valet av metod för insamling av empiriskt material föll på en kvalitativ, semistrukturerad intervjustudie. Totalt intervjuades tre lärare, verksamma på olika skolor i olika kommuner. Respondenternas svar analyserades senare med utgångspunkt i feministisk, socialkonstruktivistisk, genusteoretisk och strukturalistisk teoribildning. Utifrån denna analys gjordes ett försök att tematisera de olika attityder och uppfattningar kring frågan som framkommit under intervjuerna. Tydligast framträdde tre olika perspektiv, som var och en främst representerades av en enskild lärare, även om det fanns tendenser till överlappning. Vidare framkom ett intressant stickspår om de attityder till kunskap generellt, och värdepedagogiska frågor i synnerhet, som en av pedagogerna upplever sig stöta på bland sina elever. Detta stickspår blev på sätt och vis det mest talande exemplet på den problematik jag i studiens inledning tar avstamp i: Den funktion kunskap fyller för den individualiserade och instrumentellt tänkande individen i det senmoderna liberaldemokratiska samhället. Avslutningsvis diskuteras studiens resultat, metodologiska styrkor och svagheter samt förslag på vidare forskning inom ämnet.

Ämnesord: samhällskunskap, jämställdhet, feminism, individualisering, instrumentalisering

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1 Bakgrund	1
1.1.1 Samhällskunskapsämnets särart	5
1.2 Uppsatsens syfte och frågeställningar	6
2. Tidigare forskning	8
2.1 <i>Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i samhällskunskap</i>	8
2.2 Pedagogerna och jämställdheten	10
2.3 <i>Hur är det ställt? Tack, ojämt!</i>	12
3. Teoretiskt ramverk	16
3.1 Feministisk teori	16
3.1.1 Likartsfeminism och särartsfeminism - (jäm)likhet eller skillnad?	16
3.1.2 Liberalfeminism, socialistisk feminism och radikalfeminism	18
3.2 Genus - Den sociala konstruktionen av manligt och kvinnligt	21
3.3 Materiella strukturers betydelse	23
4. Metodologiska och etiska överväganden	25
4.1 Metod	25
4.1.1 Insamlingsmetod	25
4.1.2 Urvalsgrupp - Respondenterna	26
4.1.3 Bearbetning, tematisering och analys - Mötet mellan empiri och teori	27
4.1.4 Intervjuguide	28
4.2 Etiska överväganden	28
4.3 Metodologiska styrkor och svagheter	29
5. Resultat och analys	30
5.1 Läroplanen och jämställdheten	30
5.2 Intervjuerna	31
5.2.1 Liberalfeministisk idealism	31
5.2.2 Ett genuspedagogiskt angrepp på elevernas livsvärld	35
5.2.3 Ett övergripande perspektiv som dyker upp "där det passar"	38
6. Slutsatser och diskussion	40
6.1 Slutsatser	40
6.2 Diskussion	41
6.3 Förslag till vidare forskning	42
Referenser	44

Bifogat material.....	47
Bilaga 1. Intervjuguide.....	47

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Det finns en tämligen omfattande mängd forskning om skolan som institution för samhällelig socialisation, om skolans funktion för bevarandet av social ordning och som garant för demokratins överlevnad och utveckling. Till exempel har vi Pierre Bourdieu som i sin bok *Reproduktionen: bidrag till en teori om utbildningssystemet* visar hur skolans kunskapsförmedlande funktion på många sätt är underordnad skolans funktion för reproduktionen av samhällets sociala struktur – förhållandet mellan samhällets klasser och skikt.¹ Ytterligare exempel är den klassiske pedagogen John Dewey som i *Demokrati och utbildning* hävdar att utbildning och skolan som demokratiskt fostrande institution är avgörande för demokratins överlevnad och utveckling.² Vidare har vi samtida läroplansteoretiker, Thomas Englund exempelvis, som hävdar att skolan i det kapitalistiska, moderna samhället genom sitt fostrans- och socialisationsuppdrag inte bara hade en bevarande funktion genom samhällelig integrering och anpassning till marknadens villkor, skolan rymde även potential att vara katalysatorn för social förändring genom de krav på självständiga, upplysta och kritiskt tänkande medborgare som bevarandet och utvecklingen av en välfungerande demokrati ställde.³

Anders Persson exemplifierar denna, vad han väljer att benämna som, skolans anpassande men samtidigt förändrande funktion såhär:

Skolan skall bidra till samhällets överlevnad över tid och samtidigt bidra till förändring av vissa aspekter av samhällslivet, ett exempel är skolans kvalificeranderoll i förhållande till arbetsmarknaden och dess samtidiga roll när det gäller att bidra till jämställdhet.⁴

Jämställdhet, ja. Begreppet har länge varit en självklar del av den Svenska politiska diskursen och får i sin mest allmänna definition som politiskt mål sägas ha ett brett folkligt stöd. Sverige anses internationellt ligga i framkant avseende jämställdhetsfrågor. FN mäter, jämför och rapporterar årligen nivån av "mänsklig utveckling" i olika länder enligt måttet HDI (Human Development Index), vilket traditionellt använts för att beteckna utvecklingen av

¹ Bourdieu & Passerson. 2008

² Dewey. 2004. s. 152 ff.

³ Englund. 2005

⁴ Persson m.fl. 2003. s. 47

inkomsthälso- och utbildningsnivån i ett land. Sedan man även börjat inkludera jämlikhets- och jämställdhetsaspekter i måttet har Sverige rankats som "bäst på jämställdhet".⁵

Jämställdhet mellan kvinnor och män är dessutom ett av det Svenska skolväsendets centrala värderingar, en självklar del av skolans värdegrund. Denna värdegrund skall ange tonen för hur vi inom den Svenska skolan bemöter varandra, såväl lärare som elever. Den säger också något om vilken typ av värderingar skolan har till uppgift att ingjuta i eleverna, vilken typ av samhällsmedborgare skolan genom demokratisk fostran och samhällelig socialisation syftar till att forma.

Den Svenska skolan skall alltså enligt sina policydokument verka för jämställdhet mellan kvinnor och män. Svenskar över lag verkar i allmänhet positivt inställda till jämställdhet. Så vad är egentligen problemet?

Problemet är att jämställdhetsmålet är en politiskt och socialt formulerad vision, liksom exempelvis visionen om alla människors lika värde och solidaritet med svaga och utsatta, även dessa centrala delar av den Svenska skolans värdegrund. Att omsätta den här typen av politiskt formulerade mål i pedagogisk praxis, som att till exempel ingjuta en viss typ av värderingar i eleverna, förutsätter dock närvaron av en uttalad politisk vilja, normativa värden och ideologi.

Trenden de senaste årtiondena har dock istället varit en avpolitisering av skolan, en trend som för att göra en lång historia kort mynnat ut i dagens "kunskapsskola" (ett av de senaste två valrörelsernas mest utslitna begrepp). Termen avpolitisering kan tyckas främmande i en tid då den skolpolitiska diskursen allt mer tycks präglas av krav på ökad kontroll från politikernas håll genom exempelvis ett mer omfattande betygssystem, centrala prov, tal om ett återförstatligande av skolan etcetera. Dessa kontrollreformer innehåller dock ingen varken explicit eller implicit *politisk vision* om vad skolan bör vara förutom just en institution för kunskapsförmedling, kontrollreformerna är med andra ord ihåliga avseendepolitiska och sociala värden. Vi skulle dock på sätt och vis kunna benämna utvecklingen som politiskt präglad, och då åsyfta en liberal politiskfilosofisk vision där just *frånvaron* av politiska värden och visioner är målet för de offentliga instanser som exempelvis skolväsendet är en del av.

⁵ DN. 2011. FN: Sverige bäst på jämställdhet

Kvar har vi alltså en kunskapsskola. En förvetenskapligad faktafabrik där vetandet tagit ut skilsmässa med värdena. Det utbildningspolitiska offentliga samtalet rör sig inte längre kring en normativ vision och en önskan om "det goda samhället" (betänkt den liberala visionen om "det goda samhället" som just summan av medborgarnas egenintressen) utan kan sägas ha successivt förskjutits mot en marknadsorienterad diskurs om den enskilde elevens anställningsbarhet; att genom rätt kunskap och kompetensmöta marknadens behov. Skolans anpassande funktion, vill jag hävda, är numera ytterst och explicit överordnad skolans funktion som katalysator för social förändring.

Detta får inte reduceras till att förstås som en konsekvens av de senaste årens skolpolitiska reformer (även om man får förmoda att det förhoppningsvis finns en korrelation mellan officiell policy och pedagogisk praxis), det vore att göra det alldeles för enkelt för sig. Som Peter Gustavsson pekar ut i sin artikel *Samhällskunskapens kris*⁶ bör utbildningsväsendets explicita policydokument i sig själva inte främst förstås som en orsak till någonting, utan snarare som ett uttryck för någonting; ett uttryck för de senaste decenniernas totala samhällsutveckling och hela den samhälleliga, sociala, ekonomiska och politiska kontexten, den *zeitgeist* vi lever i; det senmoderna samhället.

De senaste decenniernas utbildningspolitiska utveckling rimmar väl med de samtida stora sociologiska berättelserna om det sen- eller postmoderna samhället. Ett samhälle som präglas av individualisering⁷, avtraditionalisering⁸, en demokratisering av den sociala osäkerheten⁹ och ett starkt beroende av, tilltro till men också på sätt och vis misstänkliggörande av vetenskapen.¹⁰ För en djupare förståelse av denna process hänvisas den intresserade till exempelvis Jürgen Habermas teori om hur statsmakten och ekonomin, systemvärlden, med sina egna styrmedel och sin egen rationalitet, gjort intrång i och successivt "koloniserat" människans livsvärld. Rationaliteten och styrmedlen för handling inom den sociala dimensionen av mänsklig tillvaro har kommit att allt mer likna den som råder inom stat, byråkrati och ekonomi.¹¹

Konsekvensen av denna samhällsutveckling blir för skolan, och den allmänna, samhälleliga kunskapssynen en *instrumentalisering*. Vilken typ av kunskap skolan skall förmedla bestäms

⁶ Gustavsson. 2013

⁷ Bauman. 2002

⁸ Beck. 1998

⁹ Bauman. 2012

¹⁰ Beck. 1998

¹¹ Habermas. 2005 och Gytz Olesen & Møller Pedersen. 2004. s. 177 ff.

och värderas utifrån kunskapens *ändamålsenliga* funktion för den enskilde individen och dennes liv inom rådande systemsfär. Jag har tidigare benämnt detta som en förskjutning mot en marknadsorienterad utbildningspolitisk diskurs; kunskapen skall leda till anställning och en framtida tryggad försörjning. Förmåga att kritiskt förhålla sig till, förstå och i förlängningen förändra den samtida politiska och sociala verkligheten får stryka på foten till förmån för individens partikulära behov utifrån rådande system (stat och ekonomi), dess villkor och behov. Konsekvenserna av detta blir att medborgarna på sikt begriper allt mindre av, eller känner sig vilsna i, livsvärlden; den privata, sociala och politiska dimensionen av livet.

Ett konkret exempel på detta, och tydligare blir det knappast, är Belinda Olssons i skrivande stund högst aktuella miniserie *Fittstim - min kamp*.¹² I denna får vi bland annat möta unga kvinnor som inte själva definierar sig som feminister. Unga kvinnor som knappt vet vad feminism är och historiskt har inneburit, eller skulle kunna innebära för dem själva i dagens samhälle. Vad vi ser här är alltså en social grupp, unga kvinnor, och en social, politisk och värdeorienterad rörelse som traditionellt representerat denna grupps intressen, feminismen, som glidit ifrån varandra. Människor känner sig vilsna, främmandegjorda, *alienerade*, från de klassiska gemenskaper och sociala förankringspunkter som i det moderna knöt dem samman. Det samma kan sägas om förhållandet mellan till exempel arbetarklassen, arbetarrörelsen och dess traditionellt politiska representanter.

Så hur arbetar man egentligen som verksam inom den Svenska kunskapsskolan med typiskt värdepedagogiska frågor som exempelvis jämställdhet mellan kvinnor och män? Här finns en konflikt mellan de två helt olika typer av rationalitet för pedagogisk praxis som krävs för å ena sidan förmedlandet av hårda fakta och ändamålsenliga kunskaper och å andra sidan förståelsen av den sociala och politiska världen; *fronesis* - en kunskapsform människan behöver för att förstå och fatta kloka beslut vid val som involverar sociala och moraliska element. Eller införlivandet av jämställdhet som förståelse och värdering i själva elevens subjekt, uttryckt i Bourdieus terminologi; individens *habitus* - de erfarenheter, vanor och beteendemönster som ger en individ möjlighet att föra sig i vissa sociala och/eller fysiska rum; så kallade *fält*. Det är denna senmoderna, ämnesdidaktiska konflikt som ytterst utgör bakgrunden till denna studie.

¹² <http://www.svtplay.se/fittstim---min-kamp>

1.1.1 Samhällskunskapsämnetts särart

Samhällskunskapsämnet, i relation till den Svenska skolans övriga ämnesområden, vill jag hävda, har något av en särställning i sammanhanget. Samhällskunskapsämnet har traditionellt "stått på barrikaderna" för den här typen frågor, varit något av en främsta representant för de sociala och politiska värden som tidigare, på ett annat sätt än idag, fungerat som samhällsligt kitt. Även om alla som är verksamma inom den Svenska skolan ytterst har en tydligt formulerad värdegrund att förhålla sig till, och i styrdokumentet ett explicit uttryckt uppdrag, perspektiv som skall prägla undervisningen, så öppnar få ämnesområden upp för möjligheten att behandla *värdepedagogiska* frågor som faktiskt *lärostoff* på samma sätt som samhällskunskapsämnet gör.

I ämnesplanen för Samhällskunskap står det uttryckligen i den för ämnet övergripande syftesformuleringen att:

Undervisningen i ämnet samhällskunskap ska syfta till att eleverna breddar, fördjupar och utvecklar kunskaper om människors livsvillkor med utgångspunkt i olika samhällsfrågor. ... I undervisningen ska eleverna ges möjlighet att utveckla kunskaper om frågor som berör makt, demokrati, jämställdhet...¹³

Vid en närmare granskning av ämnesplanen¹⁴ och kursplanen för Samhällskunskap 1b¹⁵ framgår det dock inte närmre i ämnets syfte eller centrala innehåll vilka kunskaper om jämställdhet det egentligen är ämnet syftar till att förmedla, vad man skall prata om. Jämställdhetsfrågan som något konkret, explicit, tycks försvinna. Det är upp till den enskilde läraren att, helt fritt och på det sätt denne finner det lämpligt, implementera jämställdhetsperspektivet i sin undervisning.

Vidare ser vi här formuleringen "... kunskaper om frågor som berör ... jämställdhet...". Kunskaper, ja. Vill man hårdra det kan man säga att det går att ha hur mycket kunskaper som helst om jämställdhet utan att för den sakens skull ha införlivat den värdemässiga dimensionen av "jämställdhet mellan kvinnor och män" som en del av sig själv och som vägledande princip för socialt agerande och alltså i förlängningen förståelsen av denna princip som viktig, som någon typ av samhällsligt fundament.

¹³ Skolverket. 2011. s. 143

¹⁴ Ibid. s. 143-144

¹⁵ Ibid. s. 150-155

1.2 Uppsatsens syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att belysa hur undervisande lärare i kursen Samhällskunskap 1b inom sitt ämne hanterar och förhåller sig till jämställdhetsfrågan och begreppet jämställdhet som "vetande och värde". Tesen jag ämnar driva här är att jämställdhetsfrågan, med bakgrund av den samtida sociologiska och utbildningsvetenskapliga forskning som redogjorts för inledningsvis, är att jämställdhetsfrågan utgör ett ämnesdidaktiskt väldigt utmanande, på gränsen till problemområde, för den senmoderna samhällskunskapsundervisningen. Kunskaper om jämställdhet; innebörden av begreppet, historiska fakta om den feministiska kampen för jämställdhet, siffror och statistik utgör på intet sätt en garant för att man faktiskt värderar jämställdhet eller ens förstår varför man bör göra det. Teoretisk förankring och utgångspunkter för denna tes har som sagt redogjorts i uppsatsen inledande avsnitt, men läsaren bör kanske påminnas om att problemet i sin essens står att finna i den fortgående rationalisering av mänskligt liv utifrån systemiska villkor som den process vi brukar benämna *modernisering* har inneburit, vilket får som konsekvens att kunskap i dagens senmoderna samhälle värderas och får sin legitimitet genom sin ändamålsenliga, *instrumentella*, funktion.

Jag vill hävda att här måste till något annat, en förståelse för den privata, sociala och politiska verkligheten, ett kritiskt förhållningssätt till rådande system och samhällsstrukturer och empatisk förmåga. Denna typ av kunskap, *fronesis*, vilken syftar till att "göra mänskliga förhållanden bättre, att åstadkomma ett gott samhälle och ett gott liv för människan"¹⁶ kan sägas ha förlorat i legitimitet i vår senmoderna samtid då den ständigt måste rättfärdigas och försvaras mot frågan "Vad ska det vara bra till?". Om spelet som ställer frågan är Sverige 2014 och reglerna konstitueras av rådande systemiska - politiska och ekonomiska - villkor vilka ytterst arbetar utifrån kunskapsformen *techne*; det praktiska kunnandets logik,¹⁷ blir frågan för den genomsnittlige medborgaren kanske svår att svara på. Det är denna, vill jag hävda, didaktiska problematik som uppsatsen ytterst syftar till att analysera närmre.

För att göra detta väljer jag mer precist att rikta in mig på hur samhällskunskapslärare hanterar jämställdhetsfrågan rent ämnesdidaktiskt. Jag är alltså ute efter *vad* man väljer att ta upp eller inte ta upp (urval), *hur* man väljer att göra det (metod), och *varför* man gör ett visst urval och använder en viss metod (motiv)? Genom en teoretisk analys av svaren på dessa ämnesdidaktiska frågeställningar har jag för avsikt att försöka nå en förståelse kring

¹⁶ Gustavsson. 2009. s 44

¹⁷ Ibid.

pedagogers attityd till, och medvetenhet kring, frågan, vilket man får anta avspeglar sig i undervisningen.

Uppsatsens övergripande syftesformulering kan alltså preciseras i följande frågeställningar:

När undervisande lärare i kursen Samhällskunskap 1b behandlar jämställdhetsfrågor...

- *Vad* gör samhällskunskapslärare för urval avseende vad man väljer att ta upp eller inte ta upp?
- *Hur* går samhällskunskapslärare tillväga rent metodologiskt?
- *Varför* gör samhällskunskapslärare detta urval avseende lärostoff och metodologi?
Vad syftar lärarna egentligen till att åstadkomma?

2. Tidigare forskning

I följande avsnitt ämnar jag att på ett överskådligt vis redogöra för tidigare forskning som tangerar, eller åtminstone skulle kunna tänkas ha relevans för, mitt ämnesområde. Detta görs givetvis delvis för att få en uppfattning av vad som skrivits på ämnet tidigare och på så vis slippa "slå in öppna dörrar", men också för att förbereda mig på vilka svar jag kan tänkas få på frågor, var brytpunkterna och skillnaderna i perspektiv finns och vad de beror på. Denna förförståelse är av relevans och kommer ligga till grund för mina val av teoretiska och metodologiska utgångspunkter.

2.1 *Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i samhällskunskap*

Ann-Sofie Ohlander är fil. dr. och professor emeritus i historia vid Örebro Universitet. Hon har, på uppdrag av Delegationen för jämställdhet i skolan, genomfört och publicerat en studie med titeln *Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i samhällskunskap* (SOU 2010:33).¹⁸ Studien publicerades 2010 och är en analys av läroböcker i samhällskunskap för grundskolan och gymnasiet, närmare bestämt en bok avsedd för grundskolans tidiga år, en för de senare åren samt två för gymnasiet. Vidare analyserar Ohlander även en lärarhandledning avsedd att guida läraren i dennes arbete med en utav böckerna. Ohlander tar, liksom jag gör i denna uppsats, avstamp i de dåvarande läroplanerna och kursplanernas syfte- och målformuleringar om värdegrundsarbete och jämställdhet.

Metodologiskt är Ohlanders studie till övervägande del en kvalitativ textanalys, men den rymmer även kvantitativa aspekter så som redogörelser beträffande förekomsten av manliga respektive kvinnliga namn och antalet män respektive kvinnor porträtterade i böckernas bilder och illustrationer. De kvantitativa aspekterna av studien syftar till att belysa vilket intresse som riktas mot, och vilket utrymme som ges, till pojkar respektive flickor. Studiens kvalitativa ambition är att belysa förekomsten (eller avsaknaden) av problematiseringar avseende köns- och jämlikhetsaspekter i exempelvis redogörelser för historiska händelseförlopp, frågor som rör arbetsmarknad, massmedia och internationella relationer.

Sammanfattningsvis kan man säga att Ohlander ser brister i samtliga böcker både avseende det rent kvantitativa utrymme som ges flickor respektive pojkar, men också brister i förståelsen för olika samhällsfenomen och en avsaknad av problematisering med utgångspunkt i jämställdhetsaspekter. Ohlander ser skillnader sinsemellan de olika böckerna

¹⁸ Ohlander. 2010

avseende i vilken mån man över huvud taget behandlar jämställdhetsfrågor och i vilken mån man problematiserar saker utifrån ett jämställdhetsperspektiv.¹⁹

Vidare skriver Ohlander att det finns skillnader inom de olika läroböckerna var för sig. Detta förklarar hon som en tänkbar konsekvens av att läroböckerna

... med undantag för boken för grundskolans första år – har flera författare och att dessa företräder olika inriktningar och ämnesområden. En annan anledning, och kanske den främsta, är att ämnet samhällskunskap är sammanfört av sinsemellan disparata delar och därmed saknar förutsättningar för enhetlighet. Även om man kan märka att kontinuitet och genomgående teman och strukturer eftersträvats – av förlagen? – har detta inte lyckats.²⁰

Även om ingen av böckerna hanterar jämställdhetsfrågan på ett för Ohlander tillfredställande sätt så utmärker sig läromedlet för grundskolans tidigare år som "bäst ur jämställdhetssynpunkt".²¹ Detta härleder Ohlander till att man i denna bok redan från början introducerar de fiktiva karaktärerna

... "Sam" och "Sara", och de följer med genom hela boken, både i text och i teckningar. Jämställdhet tas inte explicit upp någonstans, men det finns en tydlig strävan att ge utrymme åt både flickor och pojkar.²²

Dock innehåller boken brister i form av viss könsstereotyp framställning och porträttering av män och kvinnor gällande exempelvis yrkesutövning.

Ohlander konstaterar att böckerna avsedda att användas i undervisning på gymnasienivå är de som klarar sig sämst. Bl.a. innehåller boken *Exposé Samhällskunskap A* direkta felaktigheter i hur den hanterar kvinnorörelsen. Den benämner till exempel feminismen som en ny politisk ideologi uppkommen på 1970-talet och refererar här till, får man förmoda, den s.k. "andra vågen" som startskottet medan man utelämnar de idéer som föddes ur exempelvis upplysningstidens och Franska revolutionens kölvatten. Vidare är boken tveksam som bäst i sitt hanterande av "pappamånader", där man istället för att tala i termer av rättigheter använder ett mer negativt laddat språkbruk och talar i termer av tvång.²³

Avslutningsvis frågar sig Ohlander huruvida de stora brister hon ser i hur läromedlen för gymnasiet hanterar jämställdhetsfrågor är ett tecken på en avtagande jämställdhetstrend inom

¹⁹ Ibid. s. 67

²⁰ Ibid. s. 67

²¹ Ibid. s. 68

²² Ibid. s. 68

²³ Ibid. s. 67 ff.

den Svenska skolan.²⁴ Hon frågar sig alltså om det kan förhålla sig som så att arbetet med jämställdhetsfrågor och "jämställdhetsperspektivet" är tydligare i de lägre klasserna men successivt avtar allt eftersom att eleverna blir äldre. Givetvis kan hon inte dra några sådana slutsatser utifrån sitt material bestående av fyra böcker och en lärarhandledning, men hon ventilerar ändå en intressant och viktig tanke.

Enligt Skolverkets artikel *På vilket sätt kan läromedel styra undervisningen?* framgår det att:

Det varierar i vilken utsträckning läromedel styr undervisningen. I vissa ämnen är läromedlet, oftast en lärobok, ryggraden som löper genom hela undervisningen, medan man i andra ämnen använder läromedlen som referenser att hämta fakta ur.²⁵

Även om "Generellt har läromedel visat sig vara mer styrande i naturorienterade ämnen och matematik och mindre i samhällsorienterade ämnen."²⁶

I vilken mån Ohlanders studie är av intresse och har relevans för den här uppsatsen är givetvis avhängigt av huruvida och i vilken mån lärare faktiskt använder sig av läroböcker i sin undervisning och *hur* man gör det, i vilken mån man låter läroböckerna styra.

2.2 Pedagogerna och jämställdheten

Pedagogerna och jämställdheten, skrivet av Inga Wernersson, är ett kapitel i antologin *Genus i förskola och skola – Förändringar i policy, perspektiv och praktik*, även den sammanfogad av Wernersson.²⁷

Syftet med kapitlet är att undersöka pedagogers inställning till jämställdhetsbegreppet, vilken innebörd och vilka värderingar man lägger i begreppet. Wernerssons utgångspunkter är:

... att få svenskar och därmed pedagoger, ifrågasätter att jämställdhet i allmän mening är önskvärt. Ett annat lika viktigt antagande är att det finns betydelsefulla variationer i hur man föreställer sig ett jämställt samhälle.

Metodologiskt har Wernersson använt sig av en enkätundersökning, genomförd år 2005, där pedagoger verksamma i allt från förskolan upp till 9:e klass enligt en femgradig skala fått ta ställning till ett antal påståenden i frågan "Vad innebär jämställdhet för dig?". Bland annat har pedagogerna fått ta ställning till huruvida de anser att jämställdhet innebär att "Mäns och

²⁴ Ibid. s. 76

²⁵ Skolverket. 2012

²⁶ Ibid.

²⁷ Wernersson. 2009. s. 23 ff.

kvinnors biologiska särarter bejakas", "Manligt och kvinnligt värderas lika" eller "Könstillhörigheten blir betydelslös".²⁸

Intressanta påståenden att ta ställning till eftersom ett medhåll av ett visst påstående per automatik utesluter ett medhåll av ett annat. Till exempel skulle påståendena "Mäns och kvinnors biologiska särarter bejakas" och "Manligt och kvinnligt värderas lika" kunna kallas särartsfeministiska,²⁹ vilket är en feministisk "skola" som hävdar att det finns vissa biologiska skillnader mellan män och kvinnor som får konsekvenser för vårt sociala agerande.

Nära på 100 % av pedagogerna som deltog i studien instämde i att jämställdhet för dem innebär att "Manligt och kvinnligt värderas lika".³⁰ Vad man egentligen menar med begreppen "värdera", "manligt" och "kvinnligt" framgår dock inte av studien, men det är troligt att uppfattningarna i dessa frågor varierar.

Exempelvis skulle man med påståendet "Manligt och kvinnligt värderas lika" kunna mena att det inte finns några egentliga skillnader (av betydelse för vårt sociala agerande) mellan män och kvinnor, att "manligt och kvinnligt" är sociala konstruktioner - mellanmännsliga uppfattningar, attityder och värderingar - som på intet sätt är oföränderliga eller ens hade behövt existera. Detta socialkonstruktivistiska tänkande är det man ofta återfinner inom den så kallade likartsfeministiska³¹ skolan där kärnan är ett anti-essentialistiskt betraktelsesätt av män och kvinnor, man hävdar alltså att det inte finns något biologiskt betingat, essentiellt "manligt" eller "kvinnligt" som styr vårt sociala agerande, utan dessa könsroller - vad som brukar refereras till som "genus" - är konsekvenserna av en samhällelig socialisation.

Det skulle dock även kunna resoneras kring ovan nämnda påstående som att det finns biologiska skillnader mellan män och kvinnor som är värda att ta i beaktande, men att dessa inte har någonting med mäns och kvinnors sociala och samhällliga "värde" att göra (vad det nu än må betyda).

Wernersson själv resonerar kring det hon kallar "särarts- och likhetstänkandet" såhär:

När hela gruppen analyseras finns två svarsmönster. Det ena präglas av "skillnader" - i värde, makt och biologi - och kan sägas spegla uppfattningen att "jämställdhet är att balansera olikhet". Det andra mönstret präglas av påståendena jämn fördelning i alla verksamheter och könstillhörighet blir betydelslös. Detta tolkas som uttryck för uppfattningen att "jämställdhet är

²⁸ Ibid. 2009. s. 36

²⁹ Se 3.1.1 Likartsfeminism och särartsfeminism

³⁰ Wernersson. 2009. s. 36

³¹ Se 3.1.1 Likartsfeminism och särartsfeminism

likhet". Påståendena om föräldransvar och maktskillnader är svagt relaterade till denna uppfattning. Svaramönstren pekar på att såväl "särarts-" som "likhetstänkande" finns bland pedagogerna.³²

Wernersson lyckas inte spåra några tydliga trender eller skillnader mellan hur manliga och kvinnliga pedagoger tänker kring jämställdhet. Hon finner inte heller några tydliga skillnader mellan lärare inom de olika verksamheterna. Dock hävdar Wernersson att det finns vissa skillnader som går att spåra till antal yrkesverksamma år.

Skillnaden kan förefalla subtil. Den kan dock tolkas som uttryck för att innebörden i jämställdhet varierar med livssituation då det är rimligt att fördelning av föräldransvar är mer centralt i en yngre grupp med fler småbarnsföräldrar. I det andra svaramönstret "jämställdhet är likhet" finns bland mindre erfarna en tydlig polarisering mot biologiska skillnader bejakas, som saknas hos mer erfarna. Det kan tolkas som att det bland de yngre både finns starkt avståndstagande och tydligt accepterande av biologiska skillnader.³³

Några generella slutsatser går alltså inte att dra utifrån Wernerssons studie, men den skänker viss förståelse kring hur pedagoger tänker kring jämställdhet och en av brytpunkterna inom feministisk teoribildning; "(jäm)likhet eller skillnad", vilket jag ämnar återkomma till i avsnitt 3. Teoretiskt ramverk.

2.3 Hur är det ställt? Tack, ojämt!

Hur är det ställt? Tack, ojämt! är en studie genomförd och publicerad av Myndigheten för skolutveckling år 2004, och som syftar till att "belysa köns- och maktskillnader i skolan och samhället".³⁴ Detta gör man genom att granska jämställdhetsarbetet hos sex skolor i sex olika kommuner. Metodologiskt bygger studien till övervägande del på intervjuer med personal verksam i de olika skolorna och representanter från kommunerna.

Bl.a. har man granskat jämställdhetsarbetet i praktiken på gymnasieskolan S:t Petri gymnasieskola i Malmö vilket sammanfattas som att

Malmö är ett exempel på att integrera jämställdhet i systemet för styrning och uppföljning och i organisationen. Det är också exempel på att arbeta med jämställdhet i en mångkulturell kommun och att göra lärare och annan skolpersonal medvetna om betydelsen av strukturer som

³² Wernersson. 2009. s. 37

³³ Ibid. s. 37

³⁴ Myndigheten för skolutveckling. 2004. s. 2

kön, klass och etnicitet. S:t Petri gymnasieskola arbetar bland annat med att bemöta elever bättre och att förebygga konflikter.³⁵

Vid en närmare granskning av avsnittet som behandlar S:t Petri gymnasieskola och Malmö som skolkommun framgår det att fokus ligger på att lyfta det faktum Malmö är en kommun som präglas av en omfattande segregation avseende etnisk härkomst och socioekonomiska villkor mellan olika bostadsområden. Detta hävdar man får som konsekvens att i Malmö "... måste man ha ett kulturperspektiv när man arbetar med jämställdhet, eftersom det finns så många sätt att se på könsroller och samlevnad. Samtal och diskussion blir extra viktigt."³⁶

På sätt och vis verkar man här betrakta könsroller och maktförhållandet mellan könen som en socialt och kulturellt betingad konstruktion, där det går att ha många olika åsikter, uppfattningar och där normerna kan variera. Man skriver också att det dagliga arbetet med jämställdhetsfrågor blir extra utmanande i en social och kulturell kontext likt den som konstitueras av Malmö som skolkommun.

När ungefär hälften av eleverna har utländsk bakgrund och representerar många kulturer blir det många konflikter. Hur ska man angripa dem? (...) Framför allt flickor med utländsk bakgrund hamnar i kulturkonflikter. De har ofta större krav på att lyda föräldrar och foga sig i deras beslut.³⁷

Exempelvis talar man om förekomsten av tvångsgifte som ett exempel på ett problematiskt fenomen och benämner det som en situation "där skolan inte vet hur den ska agera."³⁸ Huruvida det är korrekt eller inte att flika in egen kritik i ett avsnitt som litteraturgenomgången av en uppsats verkar det råda delade meningar om, men detta är en formulering som kräver problematisering. Är det ens möjligt att fullgöra sina plikter som anställd inom den Svenska skolan och reagera med något annat än ett tydligt avståndstagande på att orden "tvång" och "giftermål" ens används i samma mening? Hur detta sedan skulle yttra sig i praktisk handling är dock en fråga jag har fullt förståelse för att man uppfattar som problematisk. Vad är egentligen skolans uppdrag här och vilka juridiska befogenheter och skyldigheter har man?

I studien uttrycker man det som att mötet med alla dessa olika värderingar, och det nödvändiga ifrågasättande av de egna uppfattningarna som följer, kan resultera i en situation

³⁵ Ibid. s. 19

³⁶ Ibid. s. 49

³⁷ Ibid. s. 51

³⁸ Ibid. s. 51

där man tvingas frågar sig "Vad är den rätta normen? Man kan hamna i att förkasta det som man egentligen tycker är rätt och riktigt, 'normerna degenereras'."³⁹

Rent praktiskt arbetar man på S:t Petri gymnasieskola med utgångspunkt ur en "jämsällldhetsgrupp" som ett antal av lärarna tog initiativ till att starta efter att ha deltagit i kursen "Våga bryta mönstret" som organiseras av den statliga myndigheten JämO (Jämställldhetsombudsmannen). Gruppen bestod vid datumet för studiens genomförande av ungefär 18 personer anställda vid skolan, allt ifrån lärare och bibliotekarier till kurator och biträdande rektor.

Inom gruppen diskuterar man en mängd olika frågor, men naturligtvis rör sig diskussionen ofta på ett annat sätt kring jämsällldhetsaspekter.

Jämställldhet diskuteras ivrigt i gruppen och åsikterna går ibland isär om vilka perspektiv som är viktiga. Är verkligen allt socialt betingat? Vilka begränsningar sätter biologin? Och är det inte bättre att tala om jämlikhet för att få in fler perspektiv och dessutom få med sig fler kollegor i arbetet?⁴⁰

Gruppen anordnar tillsammans med eleverna bl.a. återkommande temadagar, diskussionsseminarier och ett långsiktigt arbete med ett s.k. "Demokratiprojekt" där man arbetar ämnesövergripande och behandlar frågor som rör jämsällldhet ur ett makt-, klass- köns- och etnicitetsperspektiv.⁴¹

Det har även gjorts en granskning av Västerhöjdsgymnasiet i Skövde för vilket man sammanfattar jämsällldhetsarbetet med att:

Skövde är ett exempel på ett jämsällldhetsarbete där hela personalen görs delaktig genom kompetensutveckling. På Västerhöjdsgymnasiet driver en jämsällldhetsgrupp arbetet med stöd av skolledningen. Syftet är att förebygga problem och bygga en bra plattform att utgå ifrån, snarare än att lösa akuta problem.⁴²

Närmare bestämt bedrivs jämsällldhetsarbetet på Västerhöjdsgymnasiet med utgångspunkt ur två jämsällldhetsgrupper, en bestående av personal och en som utgörs av elever på skolan. Dessa grupper samverkar med varandra och tanken är att målen för skolans jämsällldhetsarbete ska utarbetas i dialog mellan personal och elever.

³⁹ Ibid. s. 51

⁴⁰ Ibid. s. 53

⁴¹ Ibid. s. 54

⁴² Ibid. s. 19

På västerhöjdsgymnasiet försöker man göra en poäng av att kontinuerligt integrera jämställdhetsperspektivet i undervisningen för att jämställdhet mellan könen inte ska bli någonting som enbart behandlas vid enskilda temadagar och särskilda projekt.

Bland annat har man valt att ge extra utrymme åt vissa ämnesområden som man uppfattar som en sorts naturlig arena för att diskutera den här typen av frågor. Till exempel framgår det av studien att man på skolan betraktar religionsämnet som:

... ett ämne som särskilt tar upp frågor om jämställdhet och samlevnad. Det är ett obligatoriskt ämne för alla elever och där finns en naturlig koppling till etikundervisningen. Dessa frågor utgör idag ungefär en tredjedel av undervisningen i religion A. Det senaste året har skolan utökat antalet timmar för religionsundervisningen för att visa jämställdhetsfrågornas betydelse.⁴³

Även i skolkommunen Skövde ser man social och kulturell bakgrund som viktiga faktorer att ta hänsyn till och vara medveten om i allt värdegrundsarbete.⁴⁴

⁴³ Ibid. s. 61

⁴⁴ Ibid. s. 64

3. Teoretiskt ramverk

I detta avsnitt redogör jag för de teoretiska utgångspunkter, det ramverk och den begreppsapparat jag ämnar använda mig av för att analysera och förstå mitt empiriska material.

Med bakgrund av den tidigare forskning kring frågan som jag redogjort för ovan tycks det först och främst krävas en teoretisk förståelse av jämställdhetsbegreppet, dess olika definitioner och tankarna bakom dessa. Tätt förknippat med denna förståelse är också analysen av kärnan, förutsättningarna och orsakerna till den rådande könsmaktsordningen. Svaren på dessa frågor kommer först och främst sökas i feministisk teoribildning men också i socialkonstruktivistisk genusteori och en allmän sociologisk analys av förhållandet mellan könen i det moderna samhället.

3.1 Feministisk teori

Att tala om feminism i universella, generella termer är vanskligt. Så fort man börjar gräva i den uppsjö av litteratur som självutnämnt eller av det akademiska samfundet definierats som "feministisk" inser man tämligen omgående att det inte är frågan om någon enhetligt begrepp. Att ens ge sig i kast med att formulera en basdefinition, en uppsättning övertygelser, mål och i slutändan medel, som skulle kunna sägas vara gemensamma för samtliga feministiska tänkare, skolor och inriktningar är en mödosam, för att inte säga omöjlig, uppgift. Detta eftersom att feministiska tänkare inom olika historiska, politiska och sociala kontexter gjort så pass vitt skilda analyser av de strukturer, den historia och den samtid som konstituerar föremålet för deras kritik.

Låt oss dock dröja vid begreppet kritik. När jag hädanefter använder mig av och refererar till termen "feminism" i dess mest allmänna form åsyftar jag nämligen feminismen som ett erkännande och en kritik av en såväl historisk som nutida samhällsordning där kvinnan tillskrivs en i relation till mannen underordnad position, och utsätts för en strukturell diskriminering på grund av sitt kön. Vidare lägger jag i begreppet att ett erkännande av detta systemiska, strukturella maktförhållande även innebär en önskan och strävan att genom förändringar inom det ekonomiska, politiska och sociala slutligen undanröja källorna till detta underordnande och den diskriminering det mynnar ut i.

3.1.1 Likartsfeminism och särartsfeminism - (jäm)likhet eller skillnad?

Den första, och kanske största, stora skiljelinjen inom de olika feministiska skolorna som man måste vara medveten om är den mellan de s.k. likarts- och särartsfeministerna. Brytpunkten

ligger i vilken syn man har på män och kvinnor som *människor*, som biologiska och sociala varelser, och har refererats till som "Den eviga feministiska problematiken"⁴⁵ eller inom den feministiska litterära arenan som frågan om "(jäm)likhet eller skillnad".⁴⁶ Något förenklat handlar frågan om huruvida den feministiska kampen bör handla om att kvinnor och män i sin essens är, och bör göras socialt, (jäm)lika eller om den bör syfta till att bejaka skillnader mellan könen och uppvärdera de då kvinnliga egenskaperna. Central i denna diskurs är den så kallade "biologidebatten"; om biologiska skillnaders betydelse för mäns och kvinnors sociala agerande.⁴⁷

Å ena sidan har vi de s.k. likartsfeministerna som har ett anti-essentialistiskt betraktelsesätt av män och kvinnor, dvs. att man hävdar att det inte finns något biologiskt betingat typiskt "manligt eller kvinnligt" som är av avgörande betydelse för mäns och kvinnors sociala agerande. Man riktar därför in sin analys av kvinnans underordnande ställning på effekterna av politiska, ekonomiska och sociala strukturer och söker såväl svar som lösningar i det socialt konstruerade; i den mellanmännsliga föreställningen om vad en man eller kvinna är och bör vara, mäns och kvinnors respektive könsroller.⁴⁸ Detta har lett fram till att man inom en stor del av feministisk teoribildning gör en distinktion mellan biologiskt kön och socialt konstruerat kön - Genus. Sällan har själva kärnan i det genusteoretiska betraktelsesättet formulerats tydligare än de bevingade ord som den Franske feministiske författaren Simone de Beauvoir inleder ett kapitel med i sin bok *Le Deuxième Sexe*, eller *Det andra könet* som den Svenska översättningen heter: "Man föds inte till kvinna, man blir det."⁴⁹ De Beauvoir fortsätter: "Inget biologiskt, psykiskt eller ekonomiskt öde avgör den roll som den mänskliga honan får i samhället."⁵⁰

Å andra sidan har vi de som brukar refereras till som särartsfeminister. Dessa erkänner vissa biologiska skillnaders betydelse för mäns och kvinnors sociala agerande och samhällliga funktion, och därför inriktar man snarare sin analys och kritik på det systemiska nedvärderande och underordnande av kvinnan och det kvinnliga man menar finns inbakat i hela den sociala strukturen, i sättet vi lever, i produktionen och reproduktionen, i institutionerna - i samhällslivet som sådant.⁵¹ Strävan för jämställdhet består här istället av att

⁴⁵ Freedman.2003. s. 17

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Ibid. s. 23

⁴⁸ Ibid. s. 8 ff.

⁴⁹ De Beauvoir. 2006. s. 325

⁵⁰ Ibid. s. 325

⁵¹ Freedman. 2003. s. 23

bejaka och uppvärdera det kvinnliga. Ett av de mest lästa och citerade exemplen på en särartsfeministiskt orienterad teoretisering av kvinnans roll och funktion i samhället är skriften, ursprungligen ett föredrag, *Missbrukad Kvinnokraft: Kvinnopsykologi* av Ellen Key där huvudtesen är att det inte är på grund av sin likhet med mannen utan snarare på grund av sin olikhet, i egenskap av sin moderlighet (ett begrepp som åsyftar såväl biologiska som sociala och moraliska särarter), som kvinnan och kvinnans roll i samhället är viktig och bör uppvärderas.⁵²

I dagens feministiska diskurs, åtminstone i Sverige, är det relativt få som åtminstone uttryckligen kan sägas bekänna sig till den särartsfeministiska skolan, det har nästan blivit ett sorts tabu. Detta beror med största sannolikhet på att man genom att göra detta på sätt och vis "spelar patriarkatet i händer". Ofta har just rent biologiska skillnader mellan män och kvinnor, som exempelvis kvinnans förmåga att bära och föda barn, uppbackat av en lång tradition av manligt influerad vetenskap, filosofi, medicin och religion använts för att förklara, rättfärdiga och cementera det samhälleliga strukturella, systemiska underordnandet av kvinnan. Det centrala problemet för en särartsfeministisk analys är således om det över huvud taget är möjligt att framhäva skillnader utan att i processen också skapa någon form av hierarkisering och social cementering? Betänk till exempel den till Ellen Key refererade tankegången ovan om *kvinnans roll i samhället*.

3.1.2 Liberalfeminism, socialistisk feminism och radikalfeminism

Den andra indelningen och kategoriseringen som man vanligtvis brukar göra, och som i princip är lika vanskelig som att prata om feminismen som något enhetligt begrepp, är uppdelningen av den feministiska kampen i *vågor*, den *första vågen* och den *andra vågen*. Här refererar man till kvinnorörelsen under olika historiska epoker och inom olika ekonomiska, politiska och sociala kontexter.

Anledningen att det blir problematiskt att göra denna uppdelning och tala om den feministiska rörelsen i dessa termer är det kan ge intryck av att de olika "vågorna" representerar en från varandra vitt skild men inom sig själva enhetlig analys av problemet och således tenderar att sudda ut de skillnader som trots allt fanns mellan olika feministiska tänkare och kvinnorörelser under de olika epokerna. Den feministiska kampen bör istället betraktas som ett "kontinuum av tankar och handlingar."⁵³

⁵² Key. 1981[1914]

⁵³ Freedman.2003. s. 12

Dock kan det:

... vara praktiskt att referera till "första vågens" och "andra vågens" feminism som beskrivande begrepp men man måste hålla i minnet att dessa används enbart som funktionella begrepp och att avsikten inte är att ge intryck av att feminism lätt kan kategoriseras historiskt i dessa två aktiva perioder...⁵⁴

Viss kategorisering och uppdelning kan alltså fylla en rent praktisk funktion och får nog ändå anses som nödvändig för att bringa ordning och struktur i det omfattande material som den feministiska teoribildningen ändå utgör. Denna kategorisering brukar vanligtvis i huvudsak bestå i en uppdelning av tre olika feministiska inriktningar, var och en sprungen ur sin egen tidsanda och således med skiftande analyser av kausala samband och lösningar.

De så kallade *Liberalfeministerna*, det vill säga liberala i bemärkelsen att man sätter ett stort värde på frihet från förtryck och tvång (det man rent filosofiskt brukar referera till som *negativ* frihet), samt att man har en stark tilltro till människan som förnuftig och rationell varelse kapabel att fatta väl avvägda beslut, fokuserar sin problembeskrivning kring och söker sina svar i kampen för kvinnans formella fri- och rättigheter.

Liberala feminister inbegriper alla som propagerar för lika rättigheter för kvinnor inom den liberala statens ram. De menar att den teoretiska grund på vilken denna stat är byggd är sund men att de rättigheter och privilegier som den ger måste utvidgas till kvinnor för att ge dem ett medborgarskap som är likvärdigt männens.⁵⁵

Det är denna typ av feministiska tankegångar och strävan som ofta brukar förknippas med den så kallat "första vågen" av feminism i det sena 1800- och tidiga 1900-talets kamp för kvinnans juridiska och politiska jämställdhet med mannen.

En kritik som går att rikta mot liberalfeministerna, och som lyfts fram i bland annat boken *Feminism* av Lena Gemzöe, bottnar i avsaknaden av analytisk granskning gällande de strukturer som står utanför den offentliga sfären, alltså demokratin, politiken och juridiken etcetera.⁵⁶ Man tycks tro att om män och kvinnor i första hand förses med stor subjektiv frihet, och görs formellt juridiskt och politiskt jämlika så kommer könsmaktsordningen "lösa sig av sig självt".

⁵⁴ Ibid. s. 12

⁵⁵ Ibid. s. 12 f.

⁵⁶ Gemzöe. 2002. s. 44 ff.

Dock brukar man även definiera en grupp feminister som *Socialistiska/Marxistiska feminister*, och även om man inom denna grupp finner en del skilda analyser av maktförhållandet mellan könen så har de alla gemensamt att man söker källan till kvinnans underordnade ställning i relation till mannen i det man inom marxistisk teoribildning refererar till som samhällets ekonomiska bas - det kapitalistiska ekonomiska systemet, ägandet, produktionsfaktorerna och produktionsförhållandena. Kort sagt kan man säga att det utifrån den marxistiska analysen av samhället inte går att tala om maktförhållandet i samhället i termer av det specifikt kvinnliga och manliga - kvinnans underordnande, kvinnoförtryck etcetera. Det är bara ytterligare en dimension av det universella klassförtryck, den utsugning av arbetarklassen och den arbetsdelning som är motorn i det kapitalistiska ekonomiska system vi lever under.⁵⁷ Något tillspetsat kan man, med marxistisk terminologi, alltså fråga sig vad proletarietets kvinnor egentligen har gemensamt med bourgeoisieens förutom sin biologiska könstillhörighet? En klassöverskridande "kvinnokamp" skulle ur detta perspektiv kunna visa sig kontraproduktiv då det skulle kunna ta fokus från och maskera den verkliga kampen mellan samhällets socioekonomiska klasser och skikt. Således blir det ur detta perspektiv på sätt och vis banalt att tala om "kvinnans frigörelse" om vi inte först också talar om människans frigörelse.

”Kvinnans frigörelse” kan dessutom rent semantiskt ses som ett uttryck för det av Yvonne Hirdman skisserade genuskontraktet med mannen som samhällets norm (se 3.2). När man talar om kvinnans frigörelse gör man det med utgångspunkt i mannens sociala position, det kan alltså tolkas som att kvinnan är fri när hon är lika fri som mannen – men hur fri är egentligen den genomsnittlige mannen? Svaret är givetvis en fråga om perspektiv.

Socialistiska och marxistiskt influerade feminister ser alltså könsmaktsordningen som en konsekvens, eller kanske snarare som en förlängning av konsekvenserna, av ett ekonomiskt system som delat in och hierarkiserat hela samhället i socioekonomiska klasser och skikt. Därav hävdar man också att avskaffandet av kapitalismen, det sociala ägarförhållandet och kontrollen av den samhälleliga produktionen och medlen för densamme, skulle innebära kvinnans såväl som mannens - människans - frigörelse.

Om man alltså något förenklat säger att de socialistiska/marxistiska feministerna söker patriarkatets rötter i samhällets grundläggande ekonomiska struktur så ser de så kallade *Radikalfeministerna* den patriarkala könsmaktsordningen som samhällets och de socioekonomiska strukturernas *a priori*. Man kritiserar därför den socialistiskt influerade

⁵⁷ Freedman.2003. s. 13

feministiska falangen för sin avsaknad av könsmaktsperspektiv, och hävdar att Marx & Engels hade fel i sin analys av *klass* som den grundläggande sociala strukturen.⁵⁸

Istället hävdar radikalfeminister som exempelvis Shulamith Firestone i sin bok *The Dialectic of Sex* att uppdelningen, dikotomiseringen om man så vill, mellan *könsklasserna* man och kvinna är den grundläggande sociala strukturen. Den i det moderna samhället könsbundna arbetsdelning (Jfr. Beck. 1998. Kap. IV) betraktas av radikalfeminister som ett tydligt uttryck för den ursprungliga alienationen mellan man och kvinna, "förfrämligandet av människans samverkande natur."⁵⁹

Förtrycket av kvinnan är alltså enligt radikalfeminister det ursprungliga förtrycket, fritt översatt "... ett förtryck som når långt bakåt i tiden, bortom den mänskliga historien in i själva djurriket..."⁶⁰ Detta förtryck införlivas hos människan på ett långt mycket djupare och basalare plan än i den offentliga sfär som liberalfeministerna riktar sin analys mot, och på fler sätt än i den produktiva sfärens arbetsdelning som de marxistiskt influerade feministerna intresserar sig för.

Radikalfeminister tenderar istället att rikta sin analys mot den privata sfären, till exempel mot den manliga strävan att kontrollera den kvinnliga sexualiteten, mot institutionaliseringen av den heterosexuella tvåsamheten, mot förekomsten av våldtäkter, prostitution och pornografi. Vems syfte är det dessa fenomen tjänar och på bekostnad av vem? Vad är de ett uttryck för?

Det radikalfeministiska svaret är *Patriarkatet*, mänsklighetens mest grundläggande sociala struktur som transcenderar tid, rum och kulturella kontexter. "Kvinnans andrarangsställning är en av de sanna universaliteterna, ett pankulturellt faktum."⁶¹

3.2 Genus - Den sociala konstruktionen av manligt och kvinnligt

Jag har nämnt begreppet tidigare (se 3.1.1), men vad åsyftar man egentligen när man använder begreppet "genus"? Hur kommer jag att använda det i min analys? Varför använda sig av det över huvud taget?

Inom feministisk och socialkonstruktivistisk teori har genus kommit att beteckna den socialt konstruerade bilden av manligt och kvinnligt, den sociala normen för vad en man eller kvinna

⁵⁸ Freedman.2003. s. 13

⁵⁹ Firestone. 1979. s 12

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Ortner. 1998. s. 12 I Freedman. 2003. s. 19

är och bör vara.⁶² Denna norm är enligt socialkonstruktivister och genusteoretiker på intet sätt biologiskt determinerad utan bör istället betraktas som en produkt av "historiska skeenden, sociala krafter och ideologi."⁶³

Ian Hacking visar i sin bok *Social konstruktion av vad?* på en typ av argumentationsschema som kan användas för att förstå den socialkonstruktivistiska tankegången, speciellt då den åsyftar en genusteoretisk analys:

(1) *X* ("X" får här beteckna den socialt konstruerade bilden av manligt och kvinnligt, författarens anmärkning) hade inte behövt finnas eller hade inte alls behövt vara som det är. *X*, eller *X* som det är just nu, är inte bestämt av tingens natur; det är inte oundvikligt.

Mycket ofta går de längre och understryker att:

(2) *X* är riktigt dåligt som det är.

(3) Det skulle vara mycket bättre om vi kunde göra oss av med *X*, eller åtminstone radikalt förändra det.⁶⁴

Yvonne Hirdman är professor i historia och räknas kanske som Sverige första och även främsta genusteoretiker. I sin bok *Genus - om det stabilas föränderliga former* skisserar Hirdman upp ett grundläggande teoretiskt system för att förstå förhållandet mellan könen hon refererar till som "Genuskontraktet",⁶⁵ vilket hon hävdar består av tre grundläggande komponenter.

Först och främst har vi dikotomiseringen av manligt och kvinnligt. Vi gör alltså en uppdelning av manligt och kvinnligt som två ifrån varandra vitt skilda och oförenliga kategorier som ofta står i ett motsatsförhållande till varandra. Exempelvis talar vi inom skolans värld om "bråkiga pojkar och skötsamma flickor", "flick- eller pojkleksaker" och så vidare.

Vidare betraktas mannen av samhället som normen. Med detta menar Hirdman att det som anses vara typiskt manligt tillskrivs ett högre värde än det som anses vara typiskt kvinnligt. Exempelvis finns det i semantiken kring begreppet "pojkflicka" ett positivt laddat värde medan begreppet "flickpojke" inte ens används i vardagligt tal, men om det skulle göra det skulle det förmodligen ge helt andra konnotationer.

⁶² Hacking. 2000. s. 20

⁶³ Ibid. s. 14

⁶⁴ Ibid. s. 20

⁶⁵ Hirdman. 2003. s. 77 ff.

Den avslutande komponenten är att vi alla är delaktiga i produktionen och reproduktionen av detta genuskontrakt. Både kvinnor och män bidrar till att skapa denna genusordning, oftast helt omedvetet. Den upplevs som "normal" för oss, det är "så det alltid har varit" och därför också "så det ska fortsätta vara".

3.3 Materiella strukturers betydelse

Den tyske sociologen Ulrich Beck beskriver i sin bok *Risksamhället - På väg mot en annan modernitet* samhällets resa från det industriella traditionellt moderna samhället till det sen/postmoderna tillstånd vi befinner oss i idag. Temat för boken är alltså den process man inom samhällsvetenskapen brukar referera till som *modernisering* - en samhällsförändring - mot ett samhälle präglad av snabb förändringstakt, avtraditionalisering, individualisering och instrumentalisering av våra sociala relationer.⁶⁶

En relativt stor del av boken ägnar Beck åt att beskriva förhållandet mellan könen, både inom det offentliga såväl som det privata, samt hur detta förhållande har påverkats av den moderniserande samhälleliga förändringsprocessen. Här gör Beck vad som kan betecknas som en marxistiskt influerad, strukturalistisk analys av maktförhållandet mellan könen i det moderna industrisamhället. Relationen mellan man och kvinna i det moderna och senmoderna samhället kan och bör ytterst förstås utifrån samhällets strukturer, exempelvis sättet vi organiserat ägande och produktion.

Sammanfattningsvis kan man säga att Becks poäng är att de könsrollsmönster och familjekonstellationer vi i västvärlden känner som "traditionella", det vill säga en familj bestående av mamma, pappa och barn där fadern förvärvsarbetar på heltid och modern har det största ansvaret för hushållssysslor och barnpassning ofta felaktigt uppfattas som en förlegad kvarleva *producerad* av 18–1900-talets industrisamhälle. Becks analys är dock den att kärnfamiljen, som den beskrivits ovan, är lika mycket en *förutsättning för*, som en *produkt av* industrisamhället. Förvärvsarbete och produktion enligt marknadens principer förutsätter (inte minst för reproduktionen av arbetskraften) hushållsarbete. Industrisamhället byggde alltså bitvis på en halverad exploatering av arbetskraften och att män och kvinnor i arbetsmarknadssynpunkt inte var jämställda. Detta till skillnad från det tidigare

⁶⁶ Beck. 1998

jordbrukssamhället där fördelningen och åtskillnaden mellan förvärvsarbete och hushållsarbete inte var lika absolut.⁶⁷

I likhet med de tankar som ventilerats av socialistiska och marxistiskt influerade feminister ser alltså Beck grunden för könsmaktsordningen i de materiella strukturer vi lever under, det system inom vilket vi producerar och reproducerar för vår arts överlevnad.

Manuel Castells, en annan känd sociolog och modernitetsforskare, skisserar en liknande bild över grundvalen för den patriarkala familjen. Mannens makt över kvinnan var i det moderna samhället i egenskap av länk till försörjningen, uppbackat av traditioner och kulturella normer. Castells driver vidare tesen med att denna familjelivets maktstruktur i sin tur är grunden för hela det moderna patriarkala samhället (ifråga om hierarkier inom arbete, politik etcetera). Detta är dock ett samhälle som han hävdar vara i upplösning genom de processer som präglar det senmoderna så som avtraditionalisering och individualisering tillsammans med processen som vanligtvis refereras till som "kvinnans frigörelse" (utbildning, preventivmedel, välfärdsstatens framväxt). Enligt Castells rör oss vi mot ett patriarkatets slut.⁶⁸

⁶⁷ Ibid. Kap. IV

⁶⁸ Castells. 1998

4. Metodologiska och etiska överväganden

I detta avsnitt redogör jag för den metod för insamling av empiriskt material, bearbetning och analys jag ämnar använda mig av för att besvara mina frågeställningar. Jag redogör även för de forskningsetiska överväganden som bör göras i samband med en studie likt denna, som involverar och behandlar människor och deras subjektiva, diskursiva förståelse av verkligheten.

4.1 Metod

4.1.1 Insamlingsmetod

Utgångspunkten vid metodvalet för en vetenskaplig studie måste alltid vara studiens syfte och frågeställningar. ”Hur går jag tillväga för att studien på bästa sätt skall fylla sitt syfte och besvara de utifrån syftet formulerade frågeställningarna?”

Valet faller för mig på någon typ av kvalitativ metod. Detta eftersom att jag försöker ”komma till rätta med *meningen* (min kursivering), inte frekvensen, hos vissa mer eller mindre naturligt förekommande fenomen i den sociala världen.”⁶⁹ Målet för denna studie är en sorts förståelse av den sociala praktik som undervisning kring en viss typ av fråga utgör samt att avtäckta vad som egentligen ryms i subjektiva begrepp som *uppfattningar*, *attityder* och *medvetenhet* kring jämställdhetsbegreppet hos yrkesverksamma samhällskunskapslärare. Kvalitativ forskningsmetodik har definierats som ett medel för just detta, eller som ”*medel* för den forskning som har som *mål* att upptäcka företeelser, egenskaper och innebörder.”⁷⁰ Nu när jag slagit fast att det är förståelse och inte kvantifierbara data jag är ute efter återstår fortfarande frågan hur jag ska gå tillväga rent praktiskt?

Givetvis kommer uppsatsen rymma visst mått av läroplansteori. Även om jag inte hyser den starka tilltro till forskning kring policydokument som tycks vara allmänt rådande inom utbildningsvetenskapen så utgör ändå styrdokument; skollag, läroplaner och kursplaner, det rent formella ramverk som varje yrkesverksam lärare med nödvändighet måste förhålla sig till. Förståelse kring dessa är således helt nödvändigt. Jag kommer därför inledningsvis presentera ett kortare stickspår i form av en kvalitativ textanalys av läroplanen för gymnasieskolan från 2011 och kursplanen för Samhällskunskap 1b. Vad säger våra styrdokument egentligen om jämställdhet? Här kommer jag återknyta till en del av de begrepp och teorier jag i min inledning använde mig av för att motivera min studie;

⁶⁹ Alvesson & Deetz. 2000. s. 81

⁷⁰ Starrin & Renck I Svensson & Starrin (red.). 1996. s. 55

instrumentalisering, kunskap, förståelse etcetera. För att nå förståelse för den sociala praktik som undervisning utgör räcker det dock inte med att granska styrdokumentet. Jag måste bege mig in i verksamheten, in i "verkligheten". Som framgått av exempelvis Wernerssons (se 2.2) forskning råder det ingalunda konsensus bland yrkesverksamma pedagoger om vad begreppet jämställdhet egentligen innebär, och således får man anta att arbetet med denna fråga i pedagogisk praxis skiftar mellan enskilda pedagoger, att därför uttala sig om vad som *egentligen* händer och sker i ett klassrum utifrån enbart skolans officiella policydokument är tveksamt som bäst.

Jag hade kunnat genomföra observationer av undervisningssituationer, men av praktiska och tämligen uppenbara skäl är det inte ett alternativ. Jag kan inte begära av den enskilde läraren att denne skall anpassa sin undervisning efter mig, och således skulle denna metod riskera att säga mig just ingenting av relevans för min studie.

Jag hade även kunnat genomföra någon typ av enkätundersökning eller standardiserad intervju, men som jag visat i genomgången av bland annat Wernerssons forskning (se 2.2) så är det svårt att utifrån ställningstaganden till på förhand definierade påståenden visa på någon egentlig förståelse av ett socialt fenomen. Påståendet "Jämställdhet innebär att manligt och kvinnligt värderas lika." skulle kunna vara ett uttryck för en rad olika uppfattningar och definitioner kring i stort sett vartenda ord i den meningen och kräver därför följdfrågor för att vara användbar över huvud taget.

För att skapa förutsättningar för meningsskapande åt exempelvis ett påstående likt det ovankrävs således möjligheten att ställa följdfrågor och be om mer utvecklade resonemang. Därför faller metodvalet slutligen på någon typ av löst sammansatt, kvalitativ semistrukturerad intervjustudie.

Målet och idealet är här att jag och respondenten har ett samtal, en "vägledd konversation"⁷¹ kring ämnet. Jag som intervjuare är, utifrån mina frågeställningar och mitt teoretiska ramverk, mer en medskapare än en ledare till vilken riktning intervjun targar genom min interaktion med intervjupersonen⁷² (genom följdfrågor etcetera).

4.1.2 Urvalsgrupp - Respondenterna

Urvalsgruppen, de lärare jag valt att intervjua för att genomföra denna studie består av tre stycken undervisande lärare i samhällskunskap på gymnasienivå. Dessa har kontaktats och

⁷¹ Ibid. s. 54

⁷² Ibid

blivit tillfrågade via mail om de kan tänka sig att medverka i min studie. Vidare har de informerats om studiens syfte, de frågor vi kommer att diskutera samt vilka forskningsetiska principer jag kommer att förhålla mig till i min hantering av det insamlade materialet.

Respondenterna har getts fingerade namn för att säkerställa deras anonymitet. Syftet med anonymiteten är att vetskapen om att respondenternas svar inte kommer kunna kopplas samman med deras person förhoppningsvis ger mindre tillrättalagda svar. Jag hoppas på detta sätt "komma närmare verkligheten". I mitt urval har jag gjort en viss poäng av att ta hänsyn till och beskriva det som konstaterades i avsnitt 2.2; att någon tydlig skillnad i pedagogers inställning till jämställdhet inte går att urskilja utifrån kön eller verksamhetsområde, men däremot finns vissa skillnader som skulle kunna vara livssituationsbetingade. Jag beskriver därför även respondenternas civilstånd och familjeförhållanden.

Respondenterna är som följer:

1. Carl. Carl är i 35-års åldern och är behörig, undervisande lärare i samhällskunskap, religionskunskap och historia. Carl har varit verksam inom läraryrket i ungefär 10 års tid. Carl är sambo och har ett barn sedan ett tidigare förhållande.
2. Lars. Lars är i 45-års åldern och är behörig, undervisande lärare i samhällskunskap och historia. Lars har varit verksam inom läraryrket i ungefär 20 års tid. Lars är gift och bor tillsammans med sin fru och deras två gemensamma barn.
3. Pär. Pär är i 30-års åldern och undervisar i samhällskunskap. Han har en påbörjad, och snart fullbordad, lärarutbildning med inriktning samhällskunskap och religion och har under ett par års tid arbetat som obehörig lärare och lärarvikarie inom ett flertal olika ämnen på ett flertal olika skolor i olika kommuner. Pär är ensamstående och har inga barn.

4.1.3 Bearbetning, tematisering och analys - Mötet mellan empiri och teori

Intervjuerna kommer att spelas in och när intervjuerna väl är genomförda kommer de att transkriberas. Detta görs för att lättare få en överblick och underlätta analys av det ganska omfattande material de kommer att utgöra.

Respondenternas svar kommer sedan granskas med utgångspunkt i mina frågeställningar. Jag kommer söka efter de svar som kan sägas representera essensen i samtalet - det för min studie

väsentliga. Dessa svar kommer sedan att presenteras, tematiseras och analyseras med utgångspunkt ur mitt teoretiska ramverk. Teoriavsnittet är alltså ett verktyg för att sortera, sälla, kategorisera och slutligen förstå mitt empiriska material.

Tematiseringen kommer att göras med utgångspunkt ur de förståelsen centrala begrepp och brytpunkter jag redogjort för i min teoretiska ram. Exempelvis skulle respondenternas svar kunna analyseras utifrån begrepp som *Genus*, *Socialkonstruktivism*, *Biologi*, *Materiella strukturer*, *Kultur* etcetera. Jag gör dock en poäng av att inte på förhand skissera en färdig, statisk mall för denna tematisering då jag inte på förhand kan veta vilka svar jag kommer få på mina frågor. Jag ämnar alltså inte inordna ”verkligheten” i en på förhand konstruerad ram, utan snarare med *utgångspunkt* i mötet mellan respondenternas svar och teorin skapa en förståelse av det för studien aktuella fenomenet.

4.1.4 Intervjuguide

Med utgångspunkt i mina frågeställningar, den tidigare forskning som gjorts på området samt min teoretiska ram har jag formulerat en intervjuguide som jag bifogar som bilaga (se Bifogat material, Bilaga 1). Då metoden för intervjun är ett löst strukturerat samtal kring vissa specifika frågor kommer denna guide fungera som en utgångspunkt och ett stöd för diskussionen snarare än som ett styrande verktyg.

4.2 Etiska överväganden

Enligt vetenskapsrådets rekommendationer finns det fyra huvudsakliga forskningsetiska principer man måste förhålla sig till vid genomförandet av en studie likt den jag avser göra.⁷³

- **Informationskravet**

Forskaren skall informera de av forskningen berörda om den aktuella forskningens syfte.

- **Samtyckeskravet**

Deltagare i en undersökning har rätt att själva bestämma över sin medverkan.

- **Konfidentialitetskravet**

Uppgifter om alla i en undersökning ingående personer skall ges största möjliga konfidentialitet och personuppgifterna skall förvaras på ett sådant sätt att obehöriga inte kan ta del av dem

- **Nyttjandekravet**

⁷³ Vetenskapsrådet. 2002

Uppgifter insamlade om enskilda personer får endast användas för forskningsändamål.

Detta är de etiska överväganden jag kommer ta i beaktande och informera respondenterna om.

4.3 Metodologiska styrkor och svagheter

Även om validitet och reliabilitet (i klassisk bemärkelse) kanske är bäst lämpade för att uttala sig om kvantitativa studiers trovärdighet och tillförlitlighet så ämnar jag göra ett försök att redogöra för hur jag själv ser på min studie i ljuset av dessa begrepp. Studiens validitet får sägas bestå i hur pass utförlig och genomskinlig min förförståelse av ämnet (vilket redogörs för i inledande teoretiskt förankrad problembeskrivning och teoretiskt ramverk) är beskriven, samt av min redogörelse för urval, datainsamling och analysprocessen. Det enda jag själv bedömer skulle kunna vara ”problematiskt” för den intersubjektiva prövbarheten av min studie är själva analysprocessen (mötet mellan teori och empiri och besvarandet av mina frågeställningar) då analysprocessen i den här typen av studie per definition består av ett tolkande, vilket i sin tur alltid rymmer ett visst mått av subjektivitet. Jag har försökt att minimera denna variabel genom att vara tydlig och utförlig i min beskrivning av förförståelse, teoretiska utgångspunkter och analysverktyg. Tolkningen av respondenternas svar på frågorna som ställts under intervjuerna har alltså hela tiden strävat efter att göras i ljuset av inledande problemformulering, med hjälp av mitt teoretiska ramverk som ”kognitivt schema”, och med siktet inställt på de ämnesdidaktiska frågeställningar jag ställt mig för att uppfylla studiens syfte. Även om den här typen av process som sagt alltid innehåller ett visst mått av subjektivitet, så tror jag mig vara ganska säker på att om studien skulle genomföras en gång till med samma respondenter, samma frågeställningar och samma teoretiska och metodologiska utgångspunkter så skulle resultatet bli snarlikt oberoende av vem som genomför studien.

Att utifrån denna studie generalisera om verkligheten går naturligtvis inte. Vad den däremot kan göra är att ge en fingervisning om hur forskningsfältet ser ut och vad man eventuellt kan förvänta sig att stöta på när man ger sig in i det. Rent hypotetiskt så spår jag att de kategoriseringar jag använt mig av i denna uppsats skulle kunna verka som någon form av idealtyper, men studien hade behövt genomföras på betydligt större skala med fler respondenter för att man med säkerhet skulle kunna uttala sig i den frågan.

5. Resultat och analys

5.1 Läroplanen och jämställdheten

Enligt skolverkets egen officiella utsaga framgår det att den Svenska gymnasieskolan

... ska aktivt och medvetet främja kvinnors och mäns lika rätt och möjligheter. Eleverna ska uppmuntras att utveckla sina intressen utan fördomar om vad som är kvinnligt och manligt.⁷⁴

Vidare skriver man att

Gymnasieskolans läroplan uttrycker tydligt att varje lärare ska ”se till att undervisningen till innehåll och uppläggning präglas av ett jämställdhetsperspektiv”. Utöver detta finns jämställdhet med som specifikt innehåll i ämnesplanerna för Historia, Naturkunskap, Samhällskunskap samt Idrott och hälsa.⁷⁵

I ovanstående citat finner vi två saker; dels 1) ett försök att konkretisera jämställdhetsbegreppet i och med formuleringen "... kvinnor och mäns lika rätt och möjligheter" och 2) en explicit order om att varje lärare ska ”se till att undervisningen till innehåll och uppläggning präglas av ett jämställdhetsperspektiv”, varvid man lägger extra stor vikt vid att inom vissa ämnesområden implementera jämställdhetsfrågor som faktiskt lärostoff.

Vad kan vi lära oss om vad som pågår ute i klassrummen av detta? Egentligen inte så mycket; den oro jag tidigare ventilerade i Metodavsnittet blir på sätt och vis bekräftad. Utan kompletterande lokala handlingsplaner och liknande ger policydokumenten oss ingenting förutom ett explicit yttersta ramverk inom vilket respondenternas svar måste förstås.

Som konstaterats tidigare så råder det även viss diskrepans mellan den av skolverket å ena sidan framlagda utsagan att "Utöver detta finns jämställdhet med som specifikt innehåll i ämnesplanerna ... Samhällskunskap ..."⁷⁶ och verkligheten. I kursplanen för samhällskunskap 1b's centrala innehåll försvinner som sagt jämställdhetsfrågan som något explicit lärostoff.

Därför ska vi nu, med ovanstående teoretiskt förankrade inledning, syfte och frågeställningar, litteraturgenomgång, vårt teoretiska ramverk och metodologiska tillvägagångssätt ge oss in i

⁷⁴ Skolverket. 2011. s. 6

⁷⁵ <http://www.skolverket.se/skolutveckling/vardegrund/vardegrundsarbetet/jamstallldhet/jamstallldhet-i-laroplanen>

⁷⁶ Ibid.

den sociala praktiken som undervisning kring jämställdhetsfrågan innebär inom samhällskunskapsundervisningen. Detta gör vi genom en analys av respondenternas egna diskursiva upplevelse av sin lärargärning.

5.2 Intervjuerna

Efter att utifrån den tidigare forskning som gjorts på ämnet, samt med bakgrund av mitt teoretiska ramverk, ha analyserat respondenternas svar på de frågor jag ställde under intervjuerna har jag lyckats hitta tre huvudsakliga typer av "medvetenhet" kring, och angreppssätt av, jämställdhetsfrågan inom samhällskunskapsundervisningen. Utifrån detta har jag lyckats tematisera svaren under tre olika rubriker; *Liberalfeministisk idealism*, *Ett genusteoretisk angrepp av elevernas Livsvärld* samt vad jag har valt att (medvetet kritiskt) kalla *Ett övergripande perspektiv som dyker upp 'där det passar'*.

Även om var och en av de enskilda respondenterna i huvudsak kan sägas representera varsin rubrik av denna tematisering så finns det tendenser till överlappning. Motiveringen till denna tematisering och en närmare teoretiskt förankrad analys följer nedan.

5.2.1 Liberalfeministisk idealism

... skolämnet samhällskunskap kan inte göra mer.

Carls inställning till arbetet med jämställdhetsfrågor inom samhällskunskapsämnet kan beskrivas som att frågan för Carl utgör ett övergripande och ständigt återkommande perspektiv. Det rent konkret innehållsmässiga består av en ständig koppling mellan å ena sidan historiska händelseförlopp och skeenden och å andra sidan framväxten av tankar, idéer och förändringar i det rent formella juridiska och politiska förhållandet mellan män och kvinnor.

Carl har för vana att dela upp kursen Samhällskunskap 1b i flera mindre del- eller temakurser som var och en behandlar olika delar av det för kursen centrala innehållet. Uppdelningen brukar vanligtvis se ut som följer: 1) Demokrati, diktatur och Sveriges statskick, 2) Privat- och samhällsekonomi, 3) Omvärldskunskap och slutligen 4) Lag och rätt. Benämningarna på de olika delkurserna får anses som ganska talande för deras respektive innehåll. Carl vill börja med att på ett övergripande sätt beskriva denna uppdelning för att sedan gå in närmare på var och hur jämställdhetsfrågan dyker upp i respektive delkurs.

I delkursen "Demokrati, diktatur och Sveriges statskick" ligger fokus på

Carl: ... demokratins bakgrund och olika diktaturer i världen. Vi pratar också om Svensk partipolitik. Vi pratar om de olika partierna, hur de växer fram och vi går naturligtvis in på ideologierna från 1800-talet.

Här lägger Carl väldigt stor vikt vid

Carl: ... hur kvinnans ställning har förändrats till exempel i Sverige från 1800-talet och fram tills kvinnan fick rösträtt 1921. Vad var det för process som fanns i det Svenska samhället som gav kvinnan rösträtt? Men också i ett Europeiskt och världsligt sammanhang, i vissa länder fick man det ju tidigare.

Som exempel på dessa historiska skeenden och processer så nämner Carl till exempel 1800-talets filosofiska idéer och ideologier som uppstår i Franska revolutionen och upplysningstidens efterdyningar, men också industrialiseringen, första världskriget och kvinnans intåg på arbetsmarknaden i och med arbete inom industriell produktion.

Grundtesen framstår här som att ”Allt eftersom att demokratin kom att växa fram så kommer också kvinnorna få mer att säga till om.”

Inom "Privat- och samhällsekonomi" brukar

Carl: ... jag lägga huvuddelen just på samhällsekonomin. Då har jag en internationell synvinkel. Huvudfrågan är 'Varför är vissa länder i världen fattiga och varför är andra länder rika?', och då går jag tillbaka till Christopher Columbus för att försöka förklara hur vi i väst började utnyttja fattiga.. eh.. eller andra kulturer vilket sen har gjort genom kolonialism och annat att de här länderna har blivit fattiga.

Här dyker jämställdhetsfrågan upp i form av exempelvis en diskussion om läget på dagens arbetsmarknad.

Carl: Så när vi kommer in på ekonomi då lyfter jag fram det här med hur kvinnor lönemässigt står efter männen... En förklaring till detta är ju att det fortfarande är så att det är kvinnor som är hemma med barnen.

Jag: Ja..

Carl: Det är kvinnor som blir gravida, av naturliga skäl, och det påverkar också kvinnans ställning på arbetsmarknaden. Arbetsgivarna vill ju naturligtvis ha så lite bortfall som möjligt av arbetskraft, och där är ju kvinnan "svag".

Jag: Ja, man hänvisar till biologin..

Carl: Ja, du hamnar efter i löne.. revisioner och så vidare va..

Delkursen "Omvärldskunskap" handlar om

Carl: ... det här med EU, med lagar, hur en lag uppstår inom EU, hur EU:s olika institutioner hänger samman. Vi pratar om FN. Vad gör FN för människor? Vilka begränsningar har FN? [...] Allmän omvärldskunskap, hur ser det ut i olika världsdelar och hur lever de här människorna?

Jämställdhetsaspekten av den här delkursen framstår främst som en diskussion kring kvinnans ställning i olika samhällen, i olika delar av världen, och då främst kopplat till landets statskick; demokrati eller diktatur (implicit ligger det även här ett fokus på rättigheter).

Avslutningsvis har vi delkursen Lag och rätt vilken inte tycks kräva någon närmare presentation. Vidare diskuteras inte jämställdhetsfrågan utifrån den här delkursen mer specifikt.

Att utifrån intervjun och mitt teoretiska ramverk inordna Carls undervisning under någon enhetlig rubrik eller enhetlig kategorisk beskrivning visar sig vara svårt, för att inte säga orättvist. I svaren framkommer dels en hel del liberala, idealistiska tankegångar (det är människor, deras tankar och idéer som förändrar historien), som kan liknas vid den Liberalfeministiska analysen av maktförhållandet mellan könen som fokuserar på formell politisk och juridisk jämlikhet. När vi diskuterar Carls undervisning rent konkret framkommer det exempelvis tydligt att Carl ser kopplingen mellan historiska skeenden, som leder till nya *tankar* och *idéer*, som i sin tur leder till förändringar i det rent formella juridiska och politiska förhållandet mellan könen som absolut central.

Till exempel ser Carl Franska revolutionen som någon typ av vattendelare, och har då fokus på att beskriva tankar, idéer och förändringar i kvinnors rättigheter.

Carl: ... Till exempel Franska revolutionen, som jag brukar gå tillbaka till, 1789, där kvinnorna också framhålls. Den gav kvinnorna rätt att skilja sig, utan att behöva ge en djupare förklaring. Man pratar om jämlikhet och broderskap och så vidare va.. Där även kvinnorätsfrågor lyfts fram.

En Marxistiskt influerad feministisk, eller allmänt strukturalistisk, kritik mot ett rättighetsfokus likt det som beskrivs ovan skulle kunna bestå i ett ifrågasättande av den formella rätten till skilsmässas faktiska inverkan på familjestrukturen och samhället i stort. Innebar denna rätt till skilsmässa att kvinnor i större utsträckning faktiskt tog ut skilsmässa? Tillät övriga samhällsstrukturer, bostads- och arbetsmarknaden eller sociala normsystem exempelvis, att man faktiskt brukade sin rätt till skilsmässa utan att förpassas till ett liv

bestående av fattigdom och social stigmatisering? Som Manuel Castells framhåller (se 3.3) så kan mannens överordnade ställning i det moderna samhället förstås i egenskap av mannen som länk till försörjningen.

Vidare kan vi kritisera den här typen av liberalfeministisk idealism utifrån dagsaktuella rådande förhållanden. I dagens Sverige till exempel, där kvinnor och män sedan länge är formellt juridisk och politisk jämlike avseende subjektiva friheter och rättigheter krävs en granskning av mer strukturalistisk karaktär, och kanske även en typ av radikalfeministisk analys, för att blottlägga de vid en första anblick "osynliga" maktförhållanden som fortfarande är högst rådande.

Ulrich Beck pekar till exempel (förvisso för 20 år sedan, men analysen är än idag giltig) på en allmän trend avseende makthierarkier inom företag, media och politik; nämligen den att ju högre upp i maktpyramiden man kommer, ju färre blir kvinnorna.⁷⁷ Detta går att relatera till den av Lena Gemzöe framförda kritiken av en Liberalfeministisk analys med fokus på det offentliga och explicita där analysen av det strukturella och systemiska går förlorad.

Till exempel är det värt att återknyta till den av FN:s HDI-mätning dragna slutsatsen att Sverige skulle vara "bäst på jämställdhet"⁷⁸ samtidigt som UNODC:s rapport över antalet anmälda våldtäkter i Sverige visar på en mer än 100%-ig ökning mellan åren 2005-2010.⁷⁹ Givetvis är förändringar i sexualbrottslagstiftningen samt en större benägenhet att anmäla brott tänkbara bidragande orsaker. Detta gör dock inte siffrorna mindre alarmerande då samma resonemang skulle kunna användas för att peka på det förmodade tidigare enorma mörkertalet.

Avslutningsvis framhåller Carl att

Carl: Samhällskunskapsämnet idag handlar om att förmedla ett jämställdhetssynsätt, att det måste vara vägledande i samhället.. och där kan inte samhällskunskapen göra mer, skolämnet samhällskunskap kan inte göra mer. Utan det handlar ju om att dom elever vi undervisar tar med sig dom här frågorna hem.

Att "Samhällskunskapsämnet idag handlar om att förmedla ett jämställdhetssynsätt, att det måste vara vägledande i samhället.." är i sig ingen problematiskt påstående. Den av Carl beskrivna, faktiska undervisningen tillsammans med påståendet att "...skolämnet

⁷⁷ Beck. 1998. Kap. IV

⁷⁸ DN. 2011. *FN: Sverige bäst på jämställdhet*

⁷⁹ UNODC. 2013. *Statistics On Crime*

samhällskunskap kan inte göra mer." är det dock. För att relatera Carls beskrivning av sin undervisning till det inledande avsnittet av denna uppsats så utgör inte

Kunskaper om jämställdhet; innebörden av begreppet, historiska fakta om den feministiska kampen för jämställdhet, siffror och statistik ... på intet sätt en garant för att man faktiskt värderar jämställdhet eller ens förstår varför man bör göra det.⁸⁰

Det är inom detta fält jag vill hävda att Carl främst rör sig. Undervisningen tycks till största delen handla om att synliggöra historiska processer och skeenden som fått konsekvenser för människors *idéer och tänkande*, som i sin tur påverkat den rent explicita, formella, rättighetsorienterade förståelsen av jämställdhet. Dock tycks det saknas ett synliggörande av det rent materiellt faktiska, det som står utanför det skrivna ordet och den explicit formulerade tanken; systemiska villkor, ekonomiska strukturer, sociala normsystem, och så vidare. Samt saknas lite av *vår samtid* i samtalet, vilket ytterligare stärker mig i min kategorisering av Carls undervisning som *Liberalfeministisk idealism*. Män och kvinnor är i dagens Sverige rent formellt juridiskt och politiskt jämställda, men vi vet om att vi inte är "där" ännu. Sverige må vara "världens mest jämställda land", men i relation till vad? Vad är det som saknas? Formell politisk och juridisk jämställdhet och stor (negativ) frihet för individerna att förverkliga sina partikulära intressen och på så vis skapa sig själva, räcker uppenbarligen inte (denna kritik hade varit gemensam för såväl ett marxistiskt som ett radikalfeministiskt influerat synsätt).

5.2.2 Ett genuspedagogiskt angrepp på elevernas livsvärld

För det är ju där man, kanske, bygger synen på kvinnor...

När vi tillåter oss att frånga diskussionen om Carls specifika undervisning och på ett mer allmänt och visionärt plan diskutera samhället och samhällskunskapsämnet potential framkommer dock tankar som rymmer ett stort mått av socialkonstruktivistisk och genusteoretisk reflektion.

Carl: Redan sedan barnsben har man alltså sett till att kvinnan blivit underordnad. Genom uppfostran blev hon införstådd med att hon var underordnad mannen. Kvinnan föds in i ett system där mannen styr och har makt, militära medel att styra....och det fortsätter idag. När en kvinna föds så köper man kläder i flickfärger, det är flickleksaker, man köper ogärna krigleksaker till flickor, eller ogärna klär en pojke i flickkläder. ...Vi socialiserar in flickorna i kulturer där de är underordnade.

⁸⁰ Se denna uppsatts. s. 5

Dessa socialkonstruktivistiska och genusteoretiska reflektioner tycktes dock frånvarande i diskussionen kring Carls konkreta undervisning.

Läraren "Pär" får dock sägas nästan fullt ut representera det ämnesdidaktiska arbetssätt jag valt att benämna "Ett genuspedagogiskt angrepp på elevernas livsvärld".

När Pär på ett allmänt, övergripande sätt beskriver sin undervisning och sitt tänkande kring jämställdhetsfrågan och samhällskunskapsundervisningen uttrycker han ett fokus på det

Pär: ... fostrande, människovärdet, att vi ska ha samma möjligheter att utvecklas, skaffa arbete, vilket arbete vi vill oavsett kön. Hur man talar till varandra. Stigmatiserande ord. Hora, fitta, bög.. Och så vidare. Sånt kan man nå genom diskussion.

Likt de övriga respondenterna har Pär för vana att dela upp kursen Samhällskunskap 1b i flera mindre delkurser. Hos Pär dyker jämställdhetsfrågan främst upp i de delar av undervisningen som behandlar politiska ideologier samt medias makt (populärkultur inräknat).

Pär: Där brukar jag försöka komma tillbaka till genus. Om jag pratar om ideologier till exempel så kan man beröra feminismen, hur olika partier jobbar med jämställdhet. Om man pratar om medias makt så kan man prata om hur män och kvinnor porträtteras, stereotyper och så vidare. [...]Jag tycker även att man måste prata om varför pojkar blir pojkar och vad det är som styr dem i en grupp.

Jag: Ja..

Pär: För det är ju där man, kanske, bygger synen på kvinnor. Att man kan angripa det från båda håll.

Pärs strategi framstår som en, utifrån Yvonne Hirdmans teori om Genuskontraktet (som Pär själv refererar till), attack på elevernas egna sociala verklighet. Till exempel berättar Pär om ett lektionstillfälle kopplat till media och populärkulturens makt. Klassen som Pär undervisade vid tillfället bestod av enbart pojkar där majoriteten hade TV- och datorspel som ett av sina största fritidsintressen.

Pär: Då angrep jag elevernas intressen och deras "Livsvärld" som det heter, och deras intressen är att spela datorspel.. Huvudkaraktärerna, hur ser dom ut? Hur ser män ut? Hur ser kvinnor ut? Ja, kvinnorna var ofta sexualiserade på sitt sätt med lite kläder, stora bröst, ofta blondiner med långt hår. Männerna var liksom barbarer med stora muskler.

Jag: He-Man?

Pär: Precis..

Här gör Pär en tydlig poäng av att belysa hur exempelvis populärkultur och medier bidrar till att konstruera bilden av det feminina och maskulina, vad man skulle kunna kalla, idealtyper. Intressant här skulle kunna vara att lyfta in Connells teori om hegemonisk maskulinitet, som jag visserligen inte redogjort för i min teoretiska ram, men betrakta detta som ett spontant stickspår drivet av rent intresse.

Hegemonic masculinity can be defined as the configuration of gender practice which embodies the currently accepted answer to the problem of the legitimacy of patriarchy, which guarantees (or is taken to guarantee) the dominant position of men and the subordination of women.⁸¹

Om man analyserar film, media, TV-spel, och så vidare, med ovanstående citat som analysverktyg, som en typ av ideologikritiska glasögon måste man med nödvändighet ställa sig frågan om vilka sociala roller män respektive kvinnor spelar i den populärkulturella gestaltningen. Slutsatsen om den passiviserade kvinnan som behöver "räddas" av den "aktive" mannen, hur klyschig den än må vara, är fortfarande i många fall ytterst giltig och kan här i ett större sammanhang förstås som ett för mannen legitimerande av kvinnans underordnade ställning. Det finns alltså implicit, i den hegemoniska maskuliniteten, också en tanke om hur kvinnan är vilket i sin tur bidrar till att forma en uppfattning om hur mannen bör vara. För att återknyta till det Pär sade tidigare under intervjun:

Pär: Jag tycker även att man måste prata om varför pojkar blir pojkar och vad det är som styr dem i en grupp.[...]För det är ju där man, kanske, bygger synen på kvinnor. Att man kan angripa det från båda håll.

Den socialkonstruktivistiska process som skapar det feminina och maskulina "bygger även in" i Genuskontraktet något i den feminina och maskulina självbilden som legitimerar den patriarkala dominansen. Pär tror på att ett synliggörande och ifrågasättande av dessa "osynliga" strukturer, hur vi tänker, pratar, konsumerar och behandlar varandra är av absolut vikt för vår väg mot målet; ett jämställt samhälle.

Pär: Låt eleverna se exempel, se statistik. Man visar Schindlers List för att motverka rasism. Det tror jag funkar jävligt bra när man ser offrets perspektiv på det hela. Använd sådana bildliga exempel för att visa hur det skulle kunna vara att vara kvinna och stereotypiserad, eller man för den delen.

Här är Pär inne och pratar om att förmedla den typ av kunskap; förståelsen av det politiska, sociala och moraliska; *fronesis*, som jag inledningsvis ville hävda är nyckeln till att inom den

⁸¹ Connell. 1995. s. 77

senmoderna samhällskunskapsundervisningen ge eleverna en sann förståelse av vår samtid. Mer konkret rör det sig om empatisk förmåga, förmåga att förstå andra människors livssituationer, den självreflexivitet som krävs för att förstå sig själv, sin egen roll, sitt eget handlande och en väg till det kritiska förhållningssätt till könsmaktsordningen som kan vara en del av lösningen.

5.2.3 Ett övergripande perspektiv som dyker upp "där det passar"

... det blir ju inte så mycket att ändra attityder.

Läraren "Lars" beskriver övergripande sitt arbete med jämställdhetsfrågor som att det

Lars: ... följer den här standard-mallen. Man pratar om demokrati och mänskliga rättigheter, ekonomi, massmedia, internationella relationer och så vidare. [...] Och sen så, jämställdhetsperspektivet kommer inte in sådär explicit kanske. När man pratar om mänskliga rättigheter dyker det upp kanske. Det dyker upp ibland när man pratar om ekonomi, så kan man prata lönebildning. Familjesituationer, sociala frågor, förvärvsarbete. I massmedia dyker det upp framförallt när vi pratar om reklam. När vi gör bildanalyser, hur man gör reklam och vart den riktar sig. Hur kroppsideal kan påverkas och sådana där saker. Där får man kanske in det perspektivet.

Här finns alltså dels en ansats att lyfta det rent synliga, explicita och formella i form av diskussioner kring till exempel rättigheter och lönenivåer, men vi ser också en genusteoretisk reflektion över media och medias influerande av våra uppfattningar om manligt och kvinnlig, kroppsideal och så vidare. Lars medger dock att

Lars: ... i ärlighetens namn är det ingenting som alltid finns där utan det liksom... Dyker upp där det passar kanske, eller där jag själv kommer att tänka på det. Men det är ju ingenting som jag hela tiden går och grunnar på.[...]Det handlar mycket om att bara försöka beskriva verkligheten, det blir ju inte så mycket att förändra attityder.

Dock dröjer vi något vid diskussionen om just samhällskunskapsämnet som katalysator för social förändring.

Jag: Huvudgrejjen här är egentligen samhällsämnets funktion i jämställdhetsdebatten. Vilken potential har samhällskunskapen att vara någon sorts bidragande faktor till förändring?

Lars: Det skulle väl i så fall vara att medvetandegöra och synliggöra problem.

Jag: Rent pedagogiskt eller ämnesdidaktiskt, hur gör man detta? Synliggör? Medvetandegör?

Lars: Man hoppas att man är på det humöret att man har lust att ta en diskussion. Det kan handla om jämställdhet, det kan handla om fördomar gentemot invandrare, flyktingar, vad det än är. [...]

Man hoppas att man har den dagsformen att man orkar bemöta det med hårda fakta, förklara vad det handlar om, att det faktiskt inte är ”Ok” och så...

Även om Lars tidigare vidhållit att det blir mer av att ”beskriva verkligheten” än att förändra attityder så framkommer det här ändå en ambition om att genom diskussion identifiera och bemöta fördomar och förutfattade meningar med ”hårda fakta” för att på så sätt, om inte förändra attityder, så åtminstone problematisera ”bilden av verkligheten”.

Vidare diskuterade vi huruvida det råder en instrumentell kunskapssyn inom den Svenska gymnasieskolan och om elevernas syn på sin skolgång, och på kunskap generellt, skiftar beroende på olika faktorer. Här framkom det att Lars ser en klar variation från klass till klass beroende på program- och ämnesinriktning.

Lars: Samhällsvetare, naturvetare, dom som har ”knäckt den här koden”, dom är ju väldigt fokuserade på sina betyg. Det är ju till och med så ibland att dom inte bryr sig om vad vi går igenom, så länge man ger dom tydliga instruktioner om vad som krävs för att nå ett högt betyg så gör dom det.[...]Dom når vi ju aldrig fram till på det viset som man hade önskat.

Här ser jag ett av de stora potentiella problemen för inte bara vårt samtida skolväsende, och de humanistiska ämnena i synnerhet, utan i förlängningen även vårt samhälle i stort. När eleverna betraktar sin skolgång som något till sin karaktär instrumentellt, ett medel för att nå ett mål (bra betyg och i förlängningen tillträde till högre utbildning vilket i sin tur skall leda till ett ”bra jobb”, vi känner alla igen logiken, jag blev matad med den under hela min grundskoletid) snarare än att betrakta utbildning och kunskap som något med ett intrinsiskt värde, så får de humanistiska vetenskaperna legitimitetsproblem. ”Vad ska det vara bra för?” En värdeorienterad förståelse av begrepp som jämställdhet, jämlikhet, och mänskligt liv i stort, får svårt att finna sin plats i en värld vars rationalitet och styrmedel för mänskligt handlande bestäms av ett objektiva, anonymt och ”avhumaniserat” system. Funktionen utbildning kommer att fylla inom ett sådant system, i ett samhälle bestående av individualiserade och instrumentellt tänkande människor, är att vara den enskilde individens medel för att nå ett mål, vilket bestäms av den enskildes partikulära intressen, men som *alltid kommer att falla inom ramen för rådande system*. När den normativa visionen om det goda samhället saknas, är ”ihålig”, eller är lika med ett bevarande av det som råder riskerar i förlängningen konsekvenserna på de områdena där social ojämlikhet råder, mellan män och kvinnor, mellan fattiga och rika, och så vidare, bli ett upprätthållande av status quo.

6. Slutsatser och diskussion

6.1 Slutsatser

Om man betraktar undervisningens rent konkreta innehåll så skiljer sig implementeringen av jämställdhetsperspektivet åt i varierande grad mellan de olika pedagogerna som medverkat i denna studie. Först har vi läraren Carl som på ett tydligt sätt beskriver jämställdhetsperspektivet som något ständigt återkommande och genomgående inom i princip alla ”delmoment” av sin samhällskunskapsundervisning. Detta sker främst i form utav en historisk tillbakablick som syftar till att belysa sambandet mellan historiska skeenden, tankar, idéer och förändringar i det rent formella, juridiska och politiska, maktförhållandet mellan könen.

Vi har även läraren Pär som arbetar med jämställdhetsfrågor främst inom de delar av undervisningen som behandlar media och populärkultur, men även när det rör demokratifrågor och politiska ideologier. Pär har en tydligt uttalad genusteoretisk approach till ämnet och hans undervisning syftar i första hand till att belysa hur normen för vad män och kvinnor är och bör vara skapas, hur vi uppfattar varandra och oss själva i relation till andra.

Pedagogen Lars verkade inte riktigt ha någon genomtänkt plan för sin implementering av jämställdhetsfrågor i undervisningen. Han tycks mest köra på gammal vana och fingertoppskänsla genom att ”stoppa in det där det passar eller kommer att tänka på det”. För Lars handlar det mycket om att försöka beskriva verkligheten så som den är, men han har även en ambition om att bemöta fördomar då de dyker upp och kanske bidra till att förändra attityder då tillfälle ges.

Rent metodologiskt uppger inte läraren Carl att han arbetar med den här typen av frågor på något särskilt sätt som skiljer sig från resterande delar av undervisningen, jämställdhetsfrågor blir för Carl mer av ett genomgripande perspektiv, något man kontinuerligt återkommer till som en del av den övriga undervisningen, än något som tas upp och behandlas för sig. Gemensamt för lärarna Pär och Lars verkar dock tron på diskussion vara, på det deliberativa samtalet mellan lärare – elev och eleverna sinsemellan, som metod för att hantera den här typen av frågor.

Carl tycks främst ha ambitionen att genom att synliggöra historien skapa ett sorts historiemedvetande hos eleverna och på så vis även en förståelse kring vår samtid. Vilka

historiska händelser, tankar och idéer har gjort att vi är där vi är idag? Läraren Pär undervisning, och i viss mån även Lars, har en mer samtidsorienterad prägel och syftar mer till att synliggöra sakförhållanden i vår samtid men också elevernas egen syn på sig själva och varandra.

6.2 Diskussion

Överlag tycks större delarna av Carls och Lars undervisning kring den här typen frågor bestå i ett rent beskrivande och synliggörande av fakta, historiska och samtida. Pär verkar dock ”brinna” för jämställdhet mellan könen på ett sätt jag inte uppfattar hos de andra pedagogerna. Hans undervisning, så som syftet med den beskrivs av honom själv, verkar tydligare än de andra ha ambitionen att problematisera och förändra en viss aspekt av området; stereotypa genusnormer och sexism etcetera. Det är kanske just här man måste ta itu med problemet idag. Som tidigare nämnts så är ju män och kvinnor i dagens Sverige juridiskt och politiskt jämställda avseende rent formella fri- och rättigheter, men vi har ju fortfarande en lång väg att gå innan vi kan kalla oss för ett jämställt samhälle.

Sättet som respondenterna i denna studie hanterar jämställdhetsfrågan som ”vetande eller värde” skiljer sig alltså åt. Carl och Lars ägnar sig åt att ”synliggöra sambandet mellan historiska skeenden och förändringar i människors politiska och juridiska ställning till varandra” respektive att ”beskriva verkligheten”. Pär å andra sidan är mer inriktad på att få eleverna att reflektera över sin syn på sig själva, varandra, omvärlden och sin egen subjektiva upplevelse av densamme.

Även om det som sagt finns tendenser till överlappning och att det på inget sätt rör sig om vattentäta skott mellan de olika pedagogerna så kan Lars och Carl sägas hantera frågan främst som någonting att förmedla kunskaper kring (rättigheter, feminismen som politisk ideologi, förhållandet mellan män och kvinnor historiskt etcetera). Pär verkar på ett tydligare sätt vilja avtäcka värderingar och skapa medvetenhet kring vad frågan kan handla om i vår samtid (bortom den formella förståelsen av begreppet, hur män och kvinnor porträtteras och gestaltas i media och populärkultur, hur vi tänker kring oss själva och varandra). Carl, och till viss del även Lars verkar alltså enligt en typ av ”vetande-logik” där kunskapen med nödvändighet måste läggas fram och inhämtas på ett sådant sätt att den blir praktisk (i Jeopardy-bemärkelse) och mätbar. Pär orienterar sig kanske främst kring den värderingsmässiga dimensionen där empatisk förmåga, förmåga att sätta sig in i och förstå andra människors livssituation, framstår som det primära målet.

I ljuset av detta är det intressant att diskutera vad som framkom under min intervju med Lars, att vissa elevgrupper mer än andra (naturvetare och samhällsvetare om Lars tillåter sig att generalisera lite) verkar betrakta sin skolgång och kunskap på ett instrumentellt sätt. Det är måhända lättare att motivera sin undervisning och sitt urval av lärostoff för den här typen av elevgrupper om kunskapen är tydligt målinriktad, möjligt att "hårdplugga" och möjlig att enkelt mäta. Det ändamålsenliga tänkandet gör det kanske svårare att motivera ett mer öppet, subjektivistiskt, värderings- och empatiorienterat arbetssätt. Om jag tillåts spekulera lite så är det kanske just däromkring vi måste röra oss för att synliggöra en del av de idag verkligt viktiga aspekterna av frågan; fördelningen av föräldraansvar (vilket ofta används som förklaringsmodell till varför så många kvinnor jobbar deltid, ligger efter männen i löneutveckling etcetera), rådande sociala normsystem kring exempelvis sexualitet, sexualbrott, våld i nära relationer, och så vidare. Den här typen av undervisning, med sitt lärostoff och med det deliberativa samtalet som metod, riskerar att handikappas av "betygs- och plugghets" då det inte är lika mycket av en rak linje mellan undervisning, kunskapsinhämtning och bedömning. Istället för att kunna en väldig massa fakta om ett visst ämnesområde så förutsätter den typ av undervisning som exempelvis Pär ägnar sig åt ett klassrumsklimat som tillåter och bjuder in till diskussion, ett ömsesidigt förtroende mellan lärare och elever, och mellan eleverna sinsemellan, samt förmåga att rannsaka sig själv – försöka förstå sina egna tankar.

För att skolan skall lyckas med sitt uppdrag att forma goda samhällsmedborgare med värderingar som utgår ur skolans värdegrund, som till exempel solidaritet med svaga och utsatta eller jämställdhet mellan kvinnor och män, så måste skolan, förr eller senare, våga bli något annat än en institution dit man går för att "lära sig något för att uppnå ett mål". Instrumentaliseringen och den fortgående rationaliseringen av mänskligt liv och sociala förhållanden utifrån systemiska och ekonomiska villkor måste ge vika till förmån för en långsiktigt vision om ett återupprättande av en sann *offentlighet*; en arena för förutsättningslösa och maktrelationsbefriade kommunikativa möten med ett enda mål: Det gemensamma bästa.

6.3 Förslag till vidare forskning

Ett par variabler skiljer sig åt mellan å ena sidan Carl och Lars och å andra sidan Pär. Dels har Carl och Lars betydligt fler yrkesverksamma år bakom sig än vad Pär har. Dels är Carl och Lars produkter av en tidigare lärarutbildning. Samt skiljer sig deras familjesituationer åt. Wernersson (se 2.2) gör ett försök att spåra skiftande attityder i implementeringen av

jämställdhetsperspektivet i undervisningen till faktorer likt dessa och tycker sig se ett samband mellan antalet yrkesverksamma år (vilket hon i förlängningen tolkar till att ha att göra med familjesituation) och attityden till bland annat synen på fördelningen av föräldraansvar. Det skulle kunna vara intressant att genomföra en studie som mer specifikt inriktar sig på att undersöka äldre respektive yngre pedagogers inställning till frågan och i samband med detta även jämföra innehållet i lärarutbildningen då och nu för att verkligen utreda vilka variabler i sammanhanget som spelar roll.

Referenser

Litteratur

- Alvesson, Mats & Deetz, Stanley. 2000. *Kritisk samhällsvetenskaplig metod*. Studentlitteratur. Lund
- Bauman, Zygmunt. 2002. *Det individualiserade samhället*. Daidalos. Göteborg
- Bauman, Zygmunt. 2012. *Collateral damage: social ojämlikhet i en global tidsålder*. Daidalos. Göteborg
- Beck, Ulrich. 1998. *Risksamhället – På väg mot en annan modernitet*. Bokförlaget Daidalos AB. Göteborg
- Bourdieu, Pierre & Passeron, Jean-Claude 2008. *Reproduktionen: bidrag till en teori om utbildningssystemet*. Arkiv. Lund
- Castells, Manuel. 1998. *Identitetens makt*. Bokförlaget Daidalos AB. Göteborg
- Connell, R. W. (1995). *Masculinities*. Berkeley, CA: University of California.
- De Beauvoir, Simone. 2006. *Det andra könet*. Nordstedts Pocket. Stockholm
- Dewey, John. 2004. *Individ, skola och samhälle: utbildningsfilosofiska texter*. 4., [utök.] utg. Natur och kultur. Stockholm
- Englund, Tomas 2005. *Läroplanens och skolkunskapens politiska dimension*. Daidalos. Göteborg
- Freedman, Jane. 2003. *Feminism - En introduktion*. Liber förlag. Stockholm
- Firestone, Shulamith. 1979. *The dialectic of sex: the case for feminist revolution*. Women's P. London
- Gemzöe, Lena. 2002. *Feminism*. Bilda. Stockholm
- Gustavsson, Bernt. 2009. *Utbildningens förändrade villkor: nya perspektiv på kunskap, bildning och demokrati*. 1. uppl. Stockholm: Liber
- Habermas, Jürgen. 2005. *Borgerlig offentlighet kategorierna "privat" och "offentligt" i det moderna samhället* /. Enskede: TPB

Hacking, Ian. 2000. *Social konstruktion av vad?Thales*. Stockholm

Hirdman, Yvonne 2003. *Genus: om det stabilas föränderliga former*. Liber. Malmö

Key, Ellen. 1981[1914] *Missbrukad kvinnokraft: Kvinnopsykologi*. Fören. för sv. undervisningshistoria. Uppsala.

Gytz Olesen, Søren & Møller Pedersen, Peter (red.) 2004. *Pedagogik i ett sociologiskt perspektiv: en presentation av: Karl Marx & Friedrich Engels, Émile Durkheim, Michel Foucault, Niklas Luhmann, Pierre Bourdieu, Jürgen Habermas, Thomas Ziehe, Anthony Giddens*. Studentlitteratur. Lund

Persson, Anders, mfl. 2003, Framgångsrika skolledare i spänningsfält och allianser, *Skolkulturer*, Persson, Anders (red.), Lund: Studentlitteratur

Svensson, Per-Gunnar & Starrin, Bengt (red.). 1996. *Kvalitativa studier i teori och praktik*. Studentlitteratur. Lund

Weiner, Gaby & Berge, Britt-Marie. 2001. *Kön och kunskap*. Studentlitteratur. Lund

Tryckta källor

Skolverket. 2011. *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskolan 2011*. Skolverket. Stockholm

Elektroniska källor, artiklar etc.

Dagens Nyheter. 2011 .*FN: Sverige bäst på jämställdhet*.

(<http://www.dn.se/nyheter/varlden/fn-sverige-bast-pa-jamstallldhet/>)

(Hämtad. 2013-11-27, Kl. 15.30)

Myndigheten för skolutveckling. 2004. *Hur är det ställt? Tack, ojämt!* Liber förlag. Stockholm

(<http://www.skolverket.se/om-skolverket/visa-enskild>

publikation?_xurl_=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2FRecord%3Fk%3D1873)

(Hämtad 26/11-13, Kl. 13.00)

- Ohlander, Ann-Sofie. 2010. *Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i samhällskunskap*. (Rapport II från Delegationen för jämställdhet i skolan), (SOU 2010:33) (<http://www.regeringen.se/content/1/c6/14/52/08/d80cbdcdb.pdf>) (Hämtad 2013-11-13, Kl. 16:33)
- Skolverket. 2012. *På vilket sätt kan läromedel styra undervisningen*. (<http://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning/didaktik/tema-laromedel/pa-vilket-satt-kan-laromedel-styra-undervisningen-1.181693>) (Hämtad 25/11-13, Kl. 11.00)
- <http://www.skolverket.se/skolutveckling/vardegrund/vardegrundsarbetet/jamstallldhet/jamstallldhet-i-laroplanen> (Hämtad 2014-02-17, Kl. 13.00)
- UNODC. 2013. *Statistics On Crime* (http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/statistics/crime/CTS_Sexual_violence.xls) (Hämtad 2013-12-15, Kl. 17.00)
- Vetenskapsrådet. 2002. *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Vetenskapsrådet. Stockholm (www.cm.se/webbshop_vr/pdf/etikreglerhs.pdf) (Hämtad 09/12-2013, Kl. 13.00)
- Wernersson, Inga. 2009. *Pedagogerna och jämställdheten*, i Wernersson, Inga (red.): *Genus i förskola och skola – Förändringar i policy, perspektiv och praktik*. Göteborgsuniversitetet. Göteborg (https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/20411/1/gupea_2077_20411_1.pdf) (Hämtad 2013-11-13, Kl. 16:00)
- Fittstim - Min kamp (<http://www.svtplay.se/fittstim---min-kamp>) (Hämtad 21/1-14, Kl. 18.00)

Bifogat material

Bilaga 1. Intervjuguide

1. Uppsatsens syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet med uppsatsen är att belysa hur undervisande lärare i kursen Samhällskunskap 1b hanterar och förhåller sig till denna problematiska relation mellan jämställdhet som vetande och värde.

För att göra detta väljer jag mer precist att rikta in mig på hur samhällskunskapslärare hanterar jämställdhetsfrågan rent ämnesdidaktiskt. Jag är alltså ute efter *vad* man väljer att ta upp eller inte ta upp (urval), *hur* man väljer att göra det (metod), och *varför* man gör ett visst urval och använder en viss metod (motiv)? Genom en teoretisk analys av svaren på dessa ämnesdidaktiska frågeställningar har jag för avsikt att försöka nå en förståelse kring pedagogers attityd till, och medvetenhet kring, frågan. Vilket man får anta avspeglar sig i undervisningen.

Uppsatsens övergripande syftesformulering kan alltså preciseras i följande frågeställningar:

När undervisande lärare i kursen Samhällskunskap 1b behandlar jämställdhetsfrågor...

- *Vad* gör man för urval avseende vad man väljer att ta upp eller inte ta upp?
- *Hur* går man tillväga rent metodologiskt?
- *Varför* gör man detta urval avseende lärostoff och metodologi? Vad syftar man till att åstadkomma?

2. Berätta rent allmänt om hur du tänker kring på relationen mellan samhällskunskapsämnet och jämställdhetsfrågan?

3. Hur brukar du undervisa om jämställdhet rent praktiskt?

-> **Vad brukar du ta upp?**

-> **Hur brukar du göra det?**

-> **Varför?**

4. Vad ser du som roten till ojämställdheten mellan könen? Hur brukar du förklara denna själva "pudels kärna" för eleverna?